

Loiolako Dotrina (XVIII. mendea)

FIDEL ALTUNA OTEGI
(EHU-UPV)

Abstract

An unknown testimony of the Gipuscoan dialect is shown in the following pages; an anonymous text from the 18th century that shows this variety of the Basque language, as it was spoken at the time in the Urola Valley, although it is true that some of the features of the language used in this text seem not to belong to the mentioned variety.

For this reason some other texts from the same time and place have been taken into consideration, specially one attributed to Larramendi (1737), which shows many features in common with the text analyzed in this paper, although it shows no feature that would make it attributable to the already mentioned Larramendi. In fact this text is totally deprived from the particularities –some already present in the 1737 text– that from the 18th century onwards will shape what we nowadays know as Gipuscoan literary dialect.

Following a short introduction –throughout the article– the major characteristics of the text are mentioned, followed by the transcription of the text with the corresponding additional notes.

0. Sarrera*

0.1. Aurkezpena

Jesusen Lagundiak Loiolan duen liburutegian daudenak dira hemen dakartzagun bi testuak, Euskal Liburutegia osatzen duten liburu eta eskuizkribuen artean agertu direnak. Bi testuak koaderno bakar batean daude eta azalean 1878. urtea duen eskuz idatzitako nafarrerazko dotrina zuten aldamenean guk begiztatu ditugunean. Eskuizkribuak bost *pliego* ditu, bakoitza bi aldiz tolestu eta guztira 40 orrialde ematen dituztela. Lehenengo testuak lau pliego hartzen ditu, 32 orrialde zenbatu gabekoak eta 210 x 155 neurrikoak; bigarrenean pliego bakarra eta zenbatu gabeko 8 orrialde ditugu, luzeraz txikixeagoak, 205 x 155 neurtzen baitute. Orrialdeak zenbatuta ez

* Eusko Jaurlaritzaren ikerketa beka bati esker burutu ahal izan da hemen aurkezten den lana. Halaber, Euskal Herriko Unibertsitateak lagundutako proiektu baten barnean gauzatu da. Joseba Andoni Lakarra eta Koldo Zuazo irakasleei eskerrak ematen dizkiegu, beren laguntza eta oharrengatik. Bukatzeko, Iñaki Goikoetxea Loiolako Santutegiko Euskal Liburutegiaren arduraduna bereziki aipatu nahi genuke, artikulua honetan aurkezten den eskuizkribua aztertzeko emandako laguntza eta erraztasuengatik. Berarentzat, bada, gure eskerrik beroenak.

egon arren lehen testuari dagozkion lau pliegoak 1-4 bitartean zenbatuak doaz pliego bakoitzeko lehen orrialdean, goiko aldean eta ezker aldera. Bi testuekin batera josita berauek biltzen dituen beste orri bat ere badago, koadernoaren aurreko eta atzeko azala osatzen dituela.¹ Aurreko azalari goiko aldea moztu eta kendu zaio, beheraxeago honako izenburua irakurtzen delarik bi testuen gaia aipatuaz: DOCTRINA CHRISTIANA EN BASCUENCE SEGUN LA CARTILLA DEL P(ADRE) GASPAS DE ASTETE. Atzeko azalean, berriz, barruko aldean zera irakurtzen da, bi testuak biltzeko erabili den orriak lehenago izan zuen beste zereginen batekin lotuta seguru asko: RETIRO ESPIRITUAL DEL R. P. CLAUDIO LA COLOMBIERE, DE LA COMPAÑIA DE JESUS, DONDE ESTAN SEÑALADAS LAS GRACIAS Y LUCES QUE DIOS LE COMUNICO EN SUS EJERCICIOS ESPIRITUA... besterik gabe esaldia etenda geratzen dela. Bi idatzi hauetan agertzen den letra mota, dena dela, barruko eskuizkribuan agertzen denetik desberdina dugu.

Azalean irakurtzen den izenburua –goraxeago aipatu berri duguna– zein den ikusita, nabarmen geratu da jada bi testuotan erabiltzen den gaiaren nondik norakoa: Asteteren dotrinan oinarrituriko testuak dira esku artean ditugunak, nahiz dotrina osorik itzultzen ez den. Lehenengo testuak, luzeenak, sarrerako bertsoak eta otoitzak alde batera utziaz dotrinaren deklarazioa –galderak eta erantzunak– hasten denetik pekatu kapitalak hasten diren lekura arte hartzen du, azken hauek sartzen ez direla. Honela irakurtzen da izenburuan gurutze baten ondoren: DOCTRINA CHRISTIANA AITA GASPAS DE ASTETEREN CARTILLEAC DACARREN BEZELA. Bigarren testuak, laburrena izateaz gain tinta ilunagoz idatzia dagoenak, dotrinaren zenbait puntu ukitzen ditu gauza batzuk kenduaz eta beste batzuk erantsiaz, baina era nahiko nahasian, izenburuan *claru eta distincioarequin* emango dituela agintzen duen arren. Honela irakur daiteke, hain zuzen, bigarren testu honen izenburuan beste gurutze baten azpian: PECATU MORTALAREN AZPIAN CRISTAU GUSTIAC JAQUIN ETA SINISTU BEAR DEUAN DOCTRINEA MODU LABUR ONETARA BIURTURIC, CLARU ETA DISTINCIOAREQUIN.

0.2. Egilea eta urtea

Eskuizkribua hartzen dugula, bertan ez da testuaren egilearen nortasunari buruzko inolako berririk agertzen, ezta noizkoa den esaten ere. Hala eta guttiz ere zenbait datu atera daitezkeela iruditzen zaigu: testuaren egileaz ezer gutxi esango dugu, baina, idatzi zen garaiari buruz, aurrean duguna XVIII. mendeko testua dela ziurra daiteke, mende horren erdi aldera idatzitakoa beharbada.

0.2.1. *Eskuizkribuaren ezaugarrien arabera*

Eskuizkribuan irakurtzen denetik ezer gutxi esan dezakegu berau idatzi zuenari buruz, baina letragatik bi testuek egile bera dutela aurrera daiteke gutxienez, nahiz bigarren testuan erabilitako tinta lehenengokoa baino ilunagoa den. Aitzitik, testua zein garaitan idatzia den esan liteke gutxi gora behera: beherago aipatuko diren hizkuntza kontuak alde batera utzita, XVIII. mendeko eskuizkribua izanenez esku artean, bertan garai horretako tankera duen letra mota erabiltzen delako. Gai-

(1) Testuok josteko modua eta erabilitako haria goian aipatu 1878. urteko beste dotrina horretan ditugun berdinak direnez, denak garai berean josi zirela dirudi, 1878. urteaz geroztik.

nera, XVIII. mendea aurreratu ahala baztertuaz joan zen <ç> grafia testuan jada agertzen ez delarik eta, horrekin batean, *servicio* eta *divisioa* erako grafiak –XVIII. mendearen bukaera aldera urrituaz joan zirenak– hain ugariak izanda, mende horren erdi inguruan idatzia dela pentsatzea genuke beharbada bidezkoena. Grafia kontu hauekin batean, badugu beste datu bat ere hipotesi bera indar dezakeena, testu biak biltzen dituen orriaren ur markan urte baten berri ematen zaigulako: 1768. Aurrera-zeago azken datu honen ingurura itzuliko garenez, baina, oraingoz bere horretan utziko dugu urtearen gorabehera eta hizkuntzak eskaintzen dizkigun datuak azterteari ekingo diogu.

0.2.2. Erabilitako hizkeraren arabera

Azkoitiko sermoia gogorarazten du alde batetik, ezbairik gabe, testuan dugun hizkerak, deklinabideko *-aa* > *-ea* disimilazioagatik ezezik *-esperancea* (28), *obreare-quico* (30), *animeari* (32)...– baita erabiltzen diren adizkiengatik ere:² *badu* (9), *daigun* (13), *diauzcazu* (17), *denanean* (24), *bazaco* (32), etab. Urola inguruko norbaitetik idatzitako testu baten aurrean ote gauden susmoa da egileari buruz ezaugarriota-tik atera dezakegun «datu» bakarra. Baina hori ere aski zalantzakoa izan daiteke: Azkoitiko sermoian agertzen den hizkera bera dugu –funtsean behintzat– Loiolako Dotrinan, baina halaz ere hemengo zenbait ezaugarri hizkera horrentzat arrotzak izan daitezkeela dirudi. Gaurko Urolako euskaran hain erabiliak diren *-adu* edo *-idu* erako partizipiorik, esaterako, bakar bat bera ere ez da ageri, adibide guztiak bestelakoak direlarik. Gipuzkerazko testu batentzat arraroak egiten diren elementuak ere agertzen dira, gainera: *bacochac* ‘bakoitzak’ (19), *emaita* ‘ematea’ (25), *bequela* ‘bezala’ (31), *izaite* ‘izate’ (33)... eta instrumentaleko *-s* atzikia erabiltzeko joera.³ Nafarroako mintzoak gogorarazten dizkiguten ezaugarriak dira aurrekoak, bistan denez, baina galdera honakoa da: nafarra ote zen dotrinen egilea? Aipatutako ezaugarriak aintzakotzat hartzen baditugu, Loiolan urte asko zeramatzan jesulagun nafarren batengan pentsa liteke agian, han eta hemen bere jatorrizko euskara isurtzen zaiolarik, batzuetan –gogora bedi partizipioez esandakoa– modu aski sistematikoan eta beste batzuetan hitz isolaturen batetan: *becela* edo *bezela* hainbat alditan agertzen delarik *bequela* behin bakarrik idazten du, etab.

Aditzaren morfologiari aritzean ikusiko den bezala, baina, partizipioaren arazoari ezin zaio garrantzi gehiegirik eman, gipuzkerazko beste testu batzuen bitartez ere

(2) Azkoitiko sermoien honako edizioa erabiliko dugu artikuluan barrena: Altuna & Lakarra 1990. Larramendiren testu horretatik urrun geratzen da hala ere hemen dakargun dotrina: batetik, eskuizkribua hutsez josia dagoelako; bestetik, hizkuntzaren maila haren aldean guztiz apala delako, grafiaren aldetik bezala hiztegiaren aldetik edo joskerari dagokionez, azken puntu honetan inoiz egilea zabarra bezain gaztelaniari atxekia ageri zaigularik

(3) Urola bailarako inguru honetan euskaraz idatziak ditugun testu zaharretan beti arazo beretsua izatea deigarri egiten da: Larramendiren idatzian egilea beterriarra dela salatzen duen alderdiren bat badenez (Lakarra 1985: 250), Peñafloredaren lanetan –gehienbat bigarrean– Azkoitiko hizkerari ez dagozkion hainbat ezaugarri somatzen ahal delarik (Lakarra 1985: 250 eta 252)... dotrina honen hizkuntza ezaugarrietan ere horrelako gauza «arraroak» agertzea –halako datuekin lan egiteak inoiz sor dezakeen ziurtasunik ezarekin– egoera aski ezaguna zaigu. Dena dela, beharbada kasu honetan ez da horren garbia ezaugarri horien jatorria beste hizkeretan aurkitu behar denik, aurrerago ikusiko dugunez.

ezaguna zaigulako *-adu* edo *-idu* amaieradun partizipioak dituzten hizkeretako testuetan *-atu* edo *-itu* erakoak baino ez agertzearena. Halaber, goian aipaturiko *emaite* edo *izaite* gisako aditz izenek eta *-s* atzizkidun instrumentalek *-aurrerrago* bere lekuan ikusiko dugunez— ez dute ezinbestean ekialdeko eraginik suposatzen eta, beharbada, gipuzkeran bertan ere uler genitzake, nafarrera nola edo hala tartean dabilela pentsatu beharrik gabe. Arazo zailagoa dira alde honetatik *bacochac* eta *bequela*: Loiolan XVIII. mendean halakorik erabiltzen zenik sinestea zaila egiten da baina, aldi berean, goiko bi hitzek beste hizkeraren batekin *-nafarrerarekin*— ikus-tekoren bat izan dezaketela bermatuko luketen bestelako datuak falta dira eskuizkribuan, izenaren nahiz aditzaren morfologian, testuan barrena agertzen den hiztegian eta gainerako ezaugarrietan:⁴ *-ki* atzizkia sozietiboan, *-tako* moduko destinatiboa, **edun* laguntzailean *-u-* erako erroa, etab. Egile nafarrarena, beraz, hipotesi gisa balio balezake ere ez da beharbada aukera bakarra.

Hizkeran oinarrituaz egileari buruzko ezer garbirik ateratzerik izan ez dugun arren, ezaugarri horietatik testua idatzi zen garaiari buruzko zerbait esatea espero dugu bukatzeko. Azkoitiko sermoian erabiltzen denarekiko dotrina honetan den hizkerak duen erlazioa aipatua dugu goraxeago eta hemendik, Larramendiren sermoia 1737. urtean idatzitakoa dugunez, Loiolako testua ere garai beretsuan sortua dela pentsa liteke, XVIII. mendearen erdi inguruan. Adibidez dotrinako *diauzcu* 'dizkigu' edo *diaustegu* 'dizkiegu' gisako adizkiak horren lekuko izan daitezke, Azkoitiko sermoian agertzen diren arren hogeita bost urte geroago Peñafloidak Azkoitian gaur entzuten diren moduko adizki berriagoak idatzi baitzituen jada (Peñafloida 1762):⁵ *discue* (< *diuzcue* < *diauzcue* < *dirauzcue*), *disca* (< *diuzca* < *diauzca* < *dirauzca*), etab.

0.2.3. Jesulagunen egozpena 1767. urtean

Loiolako jesulagunak 1767. urtean egotzi zituztenez, bestalde, hemendik izan genezake beharbada egilearen arrasto bakarra, 1767. urtean jesulagunak bidali ondoren liburutegian nahiz jesulagun bakoitzaren gelan zeuden liburu eta eskuizkribuak

(4) Agerraldi bakarra da *bacochac*, hitz hau agertzen den aldi bakarrea hala idatzia dugularik. Bestalde, honekin batera birritan erabiltzen dituenak dira *gaizaren* (4), *gaizac* (23, 23, 25), *gaizai* (33). Nafarroako euskararen oihartzun dirudien *bequela* hitzari buruz (gogora bedi hau ere agerraldi bakarra dela eta honekin batera hainbat alditan *becela* edo *bezela* erabiltzen direla), Zegamako Dotrinan ere antzeko adibidea dugula gogoratzea komeni da beharbada (Ondarra 1984): *beragan eta bere misterio gucietan sinitceco ecusi baguinduz bequin ondo* (51r)... honekin batean *graciarequi* sozietibo isolatua ere badelarik bertan. Alabaina, Loiolako Dotrinan arraragoak egiten zaizkigu halakoak, Zegama Nafarroa ondoan delarik horko *bequin* eta *graciarequi* formak ulergarriago gertatzen diren bitartean: Altuna 1995.

(5) Otxoa de Arinen eta Zegamako Dotrinaren testuen artean ere alde nabarmena dago, 1713 eta 1741 arteko denboran lehengo testuko *-irau-* gisako adizkiak ezkutatu egin baitziren: *ofreciten dirautçut neure vicia, neure anima, neure obrac...* (OA 145) / *nic ofreciten dizut neure vicia, obrac...* (ZD 10r); *ala det confiatcen... barcatuco dirauztaçula... ofensa guztiaç* (OA 146) / *ala naiz confiatcen... barcatuco dirazula neure pecatuac* (ZD 10v); etab. Irazuztaren dotrinan ere antzeko gauza ikus daiteke. Adibidez bi lehen edizioak —1739 eta 1742— hartzen ditugula *diuzcun* 'dizkigun' (16), *diuztegun* 'dizkiegun' (24), *diuzca* 'dizkio' (50), *diuztala* 'dizkidala' (68)... bezalako hainbat adizki agertzen direlarik, 1784. urterako horiek guztiak aldatuak aurkitzen ditugu: *dizquigun* (16), *diztegun* (23), *diozca* (50), *dirala* (68), etab. Altuna 1995. Aurrerago ikus aditzaren morfologiari aritzean esango dena.

katalogo batean banan-banan bildu baitziren: eskuizkribua jesulagun horietakoren baten gelan baldin bazegoen, katalogo horretan aurki liteke eskuizkribuaren erreferentzia jabearen izenaren ondoan. Ondoren, jakina, eskuizkribua bere gelan zuen jesulaguna benetan egilea denentz egiaztatzea geratuko litzateke oraindik, testua beste jesulagun batek edo kanpoko edozein abade edo maisuk idatzia izan baitaiteke. Guretzat, ordea, 1767. urtean egin ziren katalogo horiek erabiltzea ezinezkoa izan denez, besterik gabe horretan utziko dugu egilearen nortasunaren auzia.

Azkenik testu biak biltzen dituen orriaren ur markan ageri den urtea aipatuko dugu, jesulagunak egotzi zituzten urtetik oso gertu dagoena: 1768. Dotrina idatzi zen garaiari buruz eman ditugun beste datuek bezala urte horrek XVIII. mendeko testu baten aurrean gaudela pentsarazten digu, baina ezingo genuke baieztatu eskuizkribua urte horretan idatzi zenik. Ordurako Loiolako Santutegian egon zitekeen dotrina, goian esan dugunez, hartara aipatutako ur marka daraman orria geroago gehitua litzatekeelarik.⁶ Loiolara geroago iritsi izana ere litekeena da eta, kasu horretan, bertara iritsi baino lehen nahiz ondoren erantsia genuke gaineko orria.⁷ Edozein modutan, 1768. urterako hemen argitaratzen den eskuizkribua idatzia egongo zen seguruenik.

0.3. Edizioa

Testua ematerakoan ohikoak diren aldaketak egin ditugu. Alde batetik, letra larriak nahiz puntuaketa gaurko erabilerara egokitu dira. Halaber, hitzen banaketa ere gaurko erabilerara egokitu da erabat, honek gehienbat batera zeuden aditzaren inguruko osagaiak bereiztea ekarri duelarik: *cerdirade* (6), *naideuan* (8), *ilezquero* (10), *ceindan* (12), *eguitendezu* (14), *beardegun* (16), *eguindeguiogun* (18), etab. Aldiz, izena eta erakuslea batera agertzen den kasuetan, bere horretan eutsi zaie adibideei: *virtuteori* (4), *fedeau* (5), *mandamentuonetan* (22), *mandamentuau* (23), etab. Besteetan batera idatzi ditugu berezita zeudenak: *Jauna gandic* (1), *Jaungoico arequin* (2), *guraso ac ganic* (29), etab. Beste aldetik, orrialdeen zenbakiak adierazi dira eta bi testu diren arren, koaderno bakar batean daudenez, bientzat zenbaketa bakarra egin da: 1-32 orrialdeen artean lehen testua legoke; 33-40 orrialdeak hartuko litzuzke bigarren testuak. Gainera, hizkuntza aztertzean bi testuetako datuak nahasian erabiliko direnez, zenbaketa bakarra komenigarria da nahasketarik sor ez dadin.

Ohi den legez, bestalde, hitz hasieran eta kontsonante aurrean bokalaren ordaintan agertzen diren <y> eta <v> grafiak aldatu egin dira agertzen diren gutzian, <i>

(6) Hauxe litzateke dudarik gabe hipotesirik erosoena: 1768. urterako testua idatzia izatea ondo letorke grafian eta hizkeran oinarrituaz eskuizkribuaren datari buruz gorago eman dugun zenbait datuekin eta aipaturiko katalogoetan dotrinari buruzko berriren bat jaso ahalko genuke. Modu horretan, jesulagunek zituzten ondasunen katalogoratzea –liburu eta eskuizkribuak barne– berauek bidali eta berehala hasi eta urte bereko irailean bukatu zenez, 1768. urteko ur marka daraman orria geroagoko eransketa litzateke, seguruenik jesulagunak egotzi ondorengo garaietan –Loiolako liburutegiak hainbat gorabehera ezagutu zituen urteetan– eginiko eransketa. Loiolako liburutegiaren aipatu gorabeheri buruz honako artikulua erabili dugu: Altuna 1985: 1097-1104.

(7) Esate baterako, Loiolako etxera bildu ziren 1767. urteaz geroztik –bertan zeuden liburu eta eskuizkribuez gain– jesulagunek beste leku batzuetan zituzten etxeetako liburutegiak ere. Loiolan jasotako gauzen artean, gogora adibidez argitaratzen den eskuizkribuaren ondoan aurkitu eta gorago aipatu den 1878. urteko nafarrerazko dotrina.

eta <u> berridatzi direlarik: *yzan* (4), *vrtean* (24), etab. Orobat, hitzaren barnean kontsonantearen adieraz sistematikoki erabiltzen duen <u> grafia <v> berridatzi da, *deuan* edo *zeuan* erako adizkietan izan ezik: *lendauicico* (6), *cabugaue* (7), *garuiac* (22), *jauearen* (23), etab. Aldaketa hauek besterik gabe egiten dira, testuarekin eskaintzen diren oharretan bakoitzaren berri eman gabe. Gainera, esan dezagun letra etzana agertzen den kasu bakanetan berori guk erantsia dela eta testuan barrera beste bi zeinu hauek ere erabili direla: batetik, < > lehenengo agerraldian hondatutako zati bat berreskuratzeko erabili da eta gainerantzekoetan –eskuizkribua hariz josia baita– orrialdearen barru aldeko ertzean egoteagatik ikusten ez diren zatiak adierazteko; bestetik, () zeinua laburdura ebazteko erabilia dago behin, eskuizkribuaren azalean den izenburua ematean goraxeago egin den bezala. Halaber, jatorrizko testuan galdera eta erantzunak lerro banatan agertzen diren bitartean, galdera-erantzun bikote bakoitza jarraian berridatzia dator gure edizioan.

Sarrera bukatzeko, dotrinako hizkeraren ezaugarriez aritzean erabiliko ditugun testuen aipamena egingo dugu. Urola inguruko lau testu izango dira. Azpeitiko gutunak erabiliko ditugu alde batetik, XVII. mendekoak, hauetaz egin den azken edizioa erabiliaz horretarako:⁸ Satrustegi 1979. Larramendiren 1737. urteko sermoia ere izango dugu esku artean, Peñafloredaren bi lanekin batean:⁹ *Gavon sariac* (GS), *El borracho burlado* (BB). Bestelako testuak ere erabiliko dira, jakina, baina agertu ahala eskainiko da bakoitzaren erreferentzia.

1. Hizkuntzaren azterketa

1.1. Grafia

1.1.1. Txistukariak

Grafiaren inguruan zerbait nabarmentzekotan, frikarien eta afrikatuen arteko bereizketarik eza da dudarik gabe gehien markatu behar den puntua, <tz> edo <ts> grafiak ez baitira behin ere agertzen. Batetik, gaur <tz> grafiaz adierazten den afrikatuarentzat <c> edo <z> erabiltzen dira: *escaceco* (18), *bazuec* (19), *gorpuzaren* (20), *gordezea* (21), *gaicic* (22), *izetan* (23), *serviceco* (33), *derizo* (34), etab. Bestetik, gaur <ts> grafiaz idazten ditugun hitzetan <s> hutsik agertzen da: *esai* (2, 3, 3), *eracusi* (27), *losa* (40). Azkenik, beste bi adibideotan ezin jakin <s> grafiak afrikatua ala frikaria adierazten duen: *amesetan* (20), *ausicen* (23).

Beste alde batetik, aipa dezagun baita ere *i* eta *e* bokalen aurrean bi grafia ager daitezkeela frikaria nahiz afrikatua adierazteko, <c> (%85) edo <z> (%15): *cinducen* (10), *cituen* (12), *escaceca* (14), *barcacen* (16), *gaucea* (30), *bici* (32), *cein* (34), *cergatic* (36), *viciac* (38), *viurceco* (40)... *lendavizico* (6), *barcazen* (8), *edozein* (14), *bezela* (16), *ezer* (34), *ezin* (36), etab. Gainerako bokalen aurrean ere azken grafia hau erabiltzen du, <ç> agertzen ez den testu batean espero zitekeenez.

Bestela, txistukarietan beste pare bat puntu aipa daitezke sabaikariei dagokienez.

(8) Azken edizioa izateaz gain faksimilaz hornitua baitator. Azpeitiko gutunen adibideak ematera-koan, bada, orrialde zenbakia aipatu edizioari egokituko zaizkio.

(9) Larramendiren testuarentzat honako edizioa erabili dugu: Altuna & Lakarra 1990. Azkoitiko sermoia bertan 44-57 orrialdeen artean agertzen delarik, zenbaketa hori erabiliko dugu adibideak ematerakoan. Peñafloredaren testuentzat ikus bibliografian: Peñafloreda 1762 eta 1764. Hauentzat faksimileko orrialde zenbaketa emango dugu.

Alde batetik, frikariak den bezainbatean, <s> grafiaren bitartez islatzen dela ematen du: *isilico* (23), *gasoac* (25), *isilic* (40). Afrikatu sabaikaria adierazteko, berriz, <ch> grafia erabiltzen da, ohi den bezala: *echetic* (3), *jachi* (11), *bacochac* (19), *icharetea* (20, 28), *echizerietan* (20), *guichienaz* (24), *chiquianean* (39).

1.1.2. <v> /

Ugari dira bi grafiak dituzten hitzak –*vecoqui* (2) / *becoqui* (3), *veti* (10) / *beti* (10), *vera* (20) / *bera* (20), *vorondate* (27) / *borondate* (26), *vici* (31) / *bici* (32), *virtute* (36) / *birtute* (36), *verriz* (37) / *berriz* (37)...– bigarrena nagusi den arren, baita mailegu diren edo mailegu itxura duten hitzetan ere: *abiacen* (3), *benzutu* (4), *beniala* (30), *combeni* (32), etab. Hala ere <v> grafia –hitz barnean <u>– mailegu ez diren hitzetan ere erabiltzen da: *vider* (3), *lendavicico* (6), *garviac* (22), *javearen* (23), etab.

1.2. Fonetika-fonologia

1.2.1. escondu, milagros

Bi ingurune ezagunetan gertatzen da *s* / *z* bereizkuntza galtzea: %60 herskariaren aurrean; %40 instrumental atzizkian. Lehenengo kasuan alde batetik *extiranac* (8), *ezquero* (10), *eztaiguzula* (16), *zazpi* (24), *ezpada* (34), *gaizqui* (40)... baina bestetik *gaisto* (2), *aspi* (4), *dauscan* (6), *pistu* (12), *estaigula* (16), *estebanac* (22), *estiranac* (34), *zaspi* (38), etab. Hiperzuzenketak izan daitezke, beste aldetik, honako bi adibideok: *juzticia* (21), *ezpiritual* (24). Bigarren kasuan ere *s* / *z* nahasketa –*gracias eta doez* (10), *illaz eta vizias* (25)... bezalako bikoteak barne direla– oso zabaldua da: batetik badira *berriz* (12), *virtutez* (18), *guichienaz* (24), *eguiaz* (32), *partez* (36), *obraz* (38)... baina beste aldetik *milagros* (10), *escaces* (14), *justicias* (26), *losas* (40), etab. Nahasketa ez da, antza, genitibo atzizkiaren aurrean gauzatzen: *misericiordiazco* (5), *mirarizco* (7), *vorondatezco* (27), *eguiazco* (31), *virtutezco* (36), etab. Lehenengo nahasketari buruz –aski arrunta eta hedatua denez– ez da zer esan handirik; bigarrena aldiz markagarriagoa da, gipuzkeraz bestea baino urriagoa eta ezezagunagoa denez.

Instrumentalaren gaia aurrerago izenaren morfologiaz aritzean ukituko dugu berriro, baina hala ere hemen –*s* erako instrumental horren ezaugarri bat nabarmendu nahi genuke: adibide gehienak aurretik txistukaria denean agertzen dira eta, horregatik, fonetikoki baldintzatuta daudela pentsa genezake. Esate baterako *jaquinan* (5), *milagros* (10, 35), *articulus* (12), *onrras* (15)... baina horiek baino askoz ugariago *gracias* (1, 10), *guzis* (8, 11), *cerzas* (10), *naturalezas* (10), *escaces* (14), *icusias* (18), *gustias* (20), *esazus* (24), *paciencias* (25), *vizias* (25), *justicias* (26), *menosprecios* (27), *gusties* (28), *losas* (40). Alderantziz, instrumental atzizkia –*z* denean, gehienetan aurretik txistukaririk ez denean agertzen zaigu: *graciaz* (15), *gustiaz* (20)... baina beste adibide guztietan *jaquinaz* (5, 5, 5), *beraz* (7, 19), *partez* (9, 9, 11, 11, 35, 36, 36, 36), *doez* (10), *Infernuaz* (11), *berriz* (11, 12, 37), *gloriaz* (11), *Credoaz* (12), *virtutez* (18), *guichienaz* (24), *illaz* (25), *borondatez* (26), *bitartecoz* (28, 38), *eguiaz* (32), *obraz* (35, 38), *verriz* (37). Beraz ez gaude nafarreraren hizkera askotan den bezalako kasu baten aurrean: hemen ez bezala, nafarreraz –*s* instrumentala morfologizatua dago eta, ondorioz, sistematikoa da erabat.¹⁰

(10) Loiolako Dotrinako egoerak baluke zerikusiren bat gipuzkerazko testu zahar zenbaitetan aurkitu ditugun –*s* instrumentalaren adibide urriekin, aurkitu ditugun guztiak goian deskribatu den

Hauen aurrean bestelako nahasketa zenbait ere bada testuan barrena, frikarien nahiz afrikatuen artean. Lehenik eta behin, asimilazioen ondorio direnak ditugu: *confesacea* (24), *confesaceo* (30)... baina aldi berean *nesesidade* (3, 21, 22, 26), *confesaseco* (5), *Inquisisioco* (20), *rezuzitatu* (37). Bigarrenik, disimilazio aski arraroa dugu beste hitz jakin batzuetan, baldin eta hitz horietan –goiko *confesaseco* horretan bezalagrafia ahoskatzeko moduaren islada bada. Adibidez *utzi* partizipioa dugularik –*uci* (16), *uzi* (16)– disimilazioaren bitartez aditz izena *utsitzen* bihurtzen da: *usicen* (3, 27, 40). Gauza bera gertatzen da *bizi* –*vizi* (9, 11, 25), *bizi* (10, 15), *vici* (31, 38), *bici* (32)– bere eratorri zenbaitekin alderatzen badugu, izan ere aditz izena «zuzen» idatzia erabili arren –*viziceco* (9)– beste honetan ez da berdin gertatzen: *visiza* (32). Azkenik, testuetan *gozatu* partizipioa agertzen ez bada ere, aipatzekoa da honako bikotea: *gozazen* (19), *gosaceco* (33). Hirugarrenik, beste adibide zenbaitentzat ezin da goikoak bezalako azalpenik eman: *as* (2, 3), *ezan* (4, 36), *esaguerara* (4), *ezaten* (5), *es* (7, 30, 40), *ezatea* (23), *esazus* (24), *sein* (26), *ensuteagati* (31). Amaierako biak huts garbiak ditugu eta beste hiru –*as*, *es*, *esazus*– hitzaren amaierako neutralizazioak izan daitezke, lehenengoa afrikatuaz *ats* 'hatz' irakurri behar delarik seguru asko. Besteei dagokienez, testuan ikus 31. oharrean esaten dena. Desberdinak bide dira, azkenik, testuko 111. oharrean aipatzen direnak eta grafia etimologikoari zor zaizkionak.

1.2.2. Asimilazio bustidura

Alde batetik *i* __ V erako ingurunean adibideren bat kenduta –*iñori* (22, 23)– ez da asimilaziorik: *Doctrina* (1), *irurina* (1), *sinistuco* (4), *jaquinaz* (5), *ipiniric* (14), *errequina* (18), *imaginea* (18), *inorenzat* (23), *eguina* (33), *berdinac* (34), *Virginia* (35), etab. Bustidura nagusi da, bestalde, *j* __ V ingurunean. Alde batetik (%20) bustidura gabe <in> erako emaitzak –*gainera* (10), *ceinen* (12)...– ditugun bitartean, beste aldetik (%20) bustiduraz <iñ> erakoak ditugu –*ceiñec* (20), *gaiñean* (28)...– eta beste hainbat adibide (%60) ageri dira <ñ> grafiaz idazten direnak: *baña* (9), *erreñua* (15), *gañean* (20), *ceñequin* (29), *baño* (34), *arteraño* (40), etab.

Albokoa hartzen dugula, *i* __ V ingurunean, bustidurarik ez duten adibideekin batera –*didila* (15, 15), *isilico* (23), *ilac* (38), *isilic* (40)– (*ixilik* erakoen izaera berezia gogoan dugula) bustidura duten beste batzuk erabiltzen dira: *illac* (11, 26), *didilla* (17), *illaz* (25). Adibide bakarra dugu *j* __ V ingurunerako, berau bustidurarik gabekoa: *emailea* (8). Ez lehen sudurkariarekin ez orain albokoarekin, kontsonante aurrean eta hitz bukaeran ez da asimilaziozko bustidurarik.

1.2.3. Bestelakoak

Lau puntu dira hemen aipatuko ditugunak. Lehenik eta behin, *becatu* eta *baque* aldaerak aipagarriak dira, bietan lehena testu honetan bertan *pecatu* baino gutxiago agertzen bada ere. Lehenengoan, hain zuzen, 29 bider agertzen da ahoskabea eta

ingurune fonetiko berean agertzen baitira. Otxoa de Arinengan *causas* (78, 154), Zegamako Dotrinan *itzas* (47v), Oikiako Dotrinan (lehenengo biak egileak zuzenduak) *gucis* (14), *guzis* (18), *engendratces* (23), etab. Azkoitiko sermoian ere bada –s instrumentalaren adibideren bat, morfologikoki –zaz atzizkiera mugatua dirudiena: *zuzas* (53), *nizas* (55). Loiolako Dotrinan aipatua dugu gorago *cerzas* (10).

hirutan bakarrik ahostuna: *becatu* (8, 21, 38). Azkoitiko sermoian ahoskabea dugu beti *-pecatu* (45, 49)– Peñafloredaren adibide bakarra ere horrelakoa delarik: GS *pecatutic* (20). Oikiako Dotrinan ere bietarik dugu, ordea, nahiz han herskari ahostuna erabat nagusi den (Lakarra 1987): *becatu* (35) / *pecatu* (36), *pecatuen* (42) / *becatuen* (43), etab. Bestalde, *baque* hartzen dugula, testuko bi agerraldiak ahostunari dagozkio *-baquea* (3, 32)– Peñafloredarekin bat etorriaz: GS *baquea* (15), GS *baquean* (35), etab. Gainera, hitz hasierako herskariei dagokienez testuan badira bi adibide *-curuce* (2), *gorpuz* (12)– Azkoitiko sermoian biak ahostunez ageri zaizkigunak: *gurutzearren* (45), *gorputza* (45), etab. Hitzaren barneko herskarietan, ozenaren ondoren ahoskabea duten bi adibide *-dempora* (3), *altare* (14)...– aipatzeko modukoak ditugu, Azkoitiko sermoian *-garaiko* beste testu batzuetan bezala, hegoaldeko gipuzkeraz gutxienez– agertzen diren beste hauen berdinak: *altareac* (49), *demporan* (52). Peñafloredaren lanetan GS *genteac* (36), BB *gente* (15)... baina horiekin batean GS *dembora* (35).

Bigarrenik, *Infernu* eta gainerantzeko maileguetan ezpain horzkaria mantentzen bada ere, ez da berdin gertatzen honako besteotan: *ipiniric* (14), *alperric* (21, 21, 21, 21). Azkoitiko sermoian *f* nahiz *p* ditugu *-ifinten* (55), *alperric* (57)– Peñafloredaren testuetan nahasketa erabatekoa den bitartean: GS *alferric* (24) / BB *alperric* (14), BB *ifini* (16) / GS *ipinico* (27)... GS *franco* (5), GS *pamatu* (7), GS *farreac* (32), BB *fama* (15), BB *pamparroia* (16), BB *festac* (31), etab. Hirugarrenik, bokal artean *d > r* dugu hauetan: *irurin* (1, 9, 18), *icharetea* (20, 28), *erozein* (29), *bereincatu* (31, 31). Azkenik *ostria* hitzeko *r* tartekatua izango dugu aipagai, ezerezetik *muta cum liquida* taldeak sortzea ez baita izan inoiz euskaraz joera hedatuegia testuko 208. oharrean den *ostria* beraren beste adibide bakartia gora behera. Alabaina, Inma Urteaga azkoitiarrak gaur bere herrian erabiliak diren *ostrue* eta *listroie* aipatu dizkigu, seguru asko aurreko *ostria* horrekin lotuak leudekeenak. *Estrokebera*, Eustakio Ribera delako baten denda aipatzeko erabilia, bide beretik lihoake beharbada. Jakina, besterik da halakoak nondik sortuak diren antz ematea. Edozein delarik ere halakoen sorburua, ordea, mereziko luke (*h*)*ostroa* beste adibideen artean nabarmentzea, zabalduago egoteaz gain azalpen etimologikoa izan baitezake (Mitxelena 1977: 368).

1.3. Izenaren morfologia

1.3.1. Deklinabidea

Absolutiboa: sg. *asierea* (7), *guizona* (11); pl. *personac* (8), *mesedeac* (14). Ergatiboa: sg. *Jaungoicoac* (1), *Santeac* (6); pl. *esaiac* (3). Datiboa: sg. *animeari* (32), *gorpuzari* (32); pl. *esconduai* (32). Genitiboa: sg. *animearen* (20), *javearen* (23); pl. *azienden* (23), *proximoen* (25). Soziatiboa: sg. *lodiarequin* (2), *animearequin* (11); pl. *biaquin* (3), *imaginaquin* (19). Destinatiboa: *inorenzat* (23). Motibatiboa: sg. *señaleagatic* (2), *izenagaitic* (4); pl. *gauzacgaitic* (13), *criaturacgatic* (21). Instrumentala: sg. *Infernuaz* (11); pl. *illaz* (25), *gusties* (28), *obraz* (38). Inesiboa: sg. *munduan* (15); pl. *gaistoetan* (16), *gaucetan* (21). Ablatiboa: sg. *echetic* (3); pl. *gaistoetic* (2), *personetic* (9). Adlatiboa: sg. *lecura* (11); pl. *zernetara* (11). Muga adlatiboa: sg. *arteraño* (40). Leku genitiboa: sg. *escuico* (3); pl. *besoetaco* (33). Leku destinatiboa: sg. *gorpuzeraco* (16). Partitiboa: *juramenturic* (21). Prolatiboa: *aitazat* (22).

1.3.2. Deklinabidearen zenbait ezaugarri

Alde batetik *-aa* > *-ea* erako singularrak bereziki aipagarriak dira deklinabidean *-a* itsatsia duten hitzetan: *cartilleac* (1), *Christianearen* (4), *Doctrinaren* (5), *Santeac* (6), *Erromaneac* (6), *asierea* (7), *Virgineagandic* (10), *animearequin* (11), *juntea* (12), *elizeari* (13), *imaginea* (18), *gaucea* (23), *esperancea* (28), *obrearequico* (30), *gaucea* (30), *santeac* (30), *animeari* (32), *personea* (35), *Catholiqueac* (37), *visicea* (38), etab. Hauen aurrean, badira salbuespentzat jo daitezkeen beste adibide batzuk, non erregela betetzen ez den: *eriozarequin* (4), *Virginari* (17). Beste zenbait hitzek erregela ez betetzeko joera agiria dute, batzuetan *-aa* > *-ea* erako emaitzak ditugun arren *-Aitearen* (3), *Aitea* (7)– gehienetan bestelakoak baitira nagusi: *Aita* (7, 8, 9, 33, 33, 34), *Ama* (10, 18, 22, 22). Ondorioz, Azpeitiko gutunetatik hasita *-carta* (65, 67)– hegoaldeko gipuzkerazko testuetan ahozko erabileratik urrunduaz hain ugari erabiltzen diren *-aa* > *-a* erako singularrak urriak dira gure eskuizkribuan (Lakarra 1985: 250), Azkoitiko sermoian gertatzen den bezala gure testu honetan ere egilea lekuko benetako erabilerara atxekitzen zaiolarik. Gainerantzean *personac* (8), *junturac* (12, 37), *gauzac* (23), *flaquezac* (25), *penac* (38)... *gauzacgaitic* (13), *criaturacgatic* (21)... pluralak aurkitzen ditugu testuan barrena, Peñafloridaren erabileratik urrunduaz: BB *erriertaacgatic* (8), GS *eleizaac* (6), GS *coplaac* (6), GS *cantaac* (8), GS *seguidillaac* (10), GS *ezpataac* (33), GS *lanzaac* (33), GS *pistiaac* (34). Azkoitiko sermoian ordea singularrean *loraa* (49)... pluralean *animac* (51), *bagac* (51), *cateac* (51), *socac* (51), etab. Azkenik, *-aa* > *-ea* disimilazioaren ondorioz, *-e* > *-a* trukaketa dugu hitz honetan: *altarecoan* (14)... *altaran* (18), *altaracoa* (39).

Bestela, badira lauzpabost puntu deklinabidearen gaia amaitu aurretik markagarri iruditzen zaizkigunak. Alde batetik, aipatzekoa da genitibo pluraleko atzizkia beti *-en* izatea: *aingueruen* (18), *proximoen* (25), *animen* (31), etab. Azkoitiko sermoian ere genitibo pluraleko atzizki bera dugu, *-an* inoiz ere agertzen ez dela (Lakarra 1985, 252), Peñafloridak ere berdin jokutzen duelarik: GS *gucien* (21), GS *ardien* (30), GS *sagūen* (33), etab. Bestetik, *-ga(i)tic* atzizkidun motibatiboekin batera bada hiru alditan *-gati* ere:¹¹ *cergati* (26, 33), *ensuteagati* (31). Hirugarrenik, Nafarroako euskal mintzoak ekartzen ditu gogora instrumentaleko *-s* amaierak, gipuzkeraz ez baita horren ezaguna, baina gorago esan denez testuko adibideek azalpen fonetikoak izan lezakete. Peñafloridaren testuetan ere badira zenbait adibide, nahiz gogoan izan behar den bestelako inguruneetan ere frikariak maiz nahasten dituela:¹² GS *modus* (4), GS *penas* (20), GS *laguntzeas* (22). Laugarrenik, *-gandic* bizidunen deklinabidean ablatibo singularreko atzizkia *-Jaunagandic* (1), *Virgineagandic* (10)– pluraleko beste honen desberdina dugu: *gurasoacganic* (29). Azkoitiko sermoian beti *-gandic* dugu: *batagandic* (48), *ceregandic* (50), *amagandic* (53), *zeugandic* (57), etab. Azkenik, bada genitibo atzizki fosilizatu bat leku genitiboaren ordez erabiltzen dena: *Iru persona*

(11) Azpeitiko gutunetan: *argatic* (65), *emetic* (65), *ysateagatic* (65), *or<r>etatic* (67)... baina horiekin batera *orregati* (67). Peñafloridaren kasuan ere BB *guciti* (4), nahiz bestela beti *-tik* atzizkia erabili zuen. Esate baterako 13. orrialdean hainbat adibide aurkitzen dira.

(12) Portalen poesian halaber, egilea beharbada arabarra zelarik, herskari aurrean ezetik instrumentalean ere baditugu adibideak (Kerejeta 1991): *deyes* (176), *guças* (176), *arrosas* (176). Bidenabar, testu berekoa da halaber *digus* (176), Loiolako beste honen kidea: *esazus* (24).

oenen bat bada besteac baño andiago... edo al baleique ezer gueiago besteac baño? (34). Hemen *oenen bat* 'hauetakoren bat' ulertu behar da eta beraz *oen* 'hauetako', Otxoa de Arinek behin baino gehiagotan erabili zuena berau, beti ere, hemen bezala, erakusleak tartean direla:¹³ *aenen batean* 'haietakoren batean' (150), *orreenen batez* 'horietakoren batez' (156), *oenic* 'hauetakorik' (160), *aenic* 'haietakorik' (169), etab.

1.3.3. Erakusleak

Singularrerako honako adibideak ditugu: lehen graduan *onen* (20), *onec* (22), *onetarra* (33), *onetan* (33)... bigarren graduan *ori* (13), *orretan* (16)... hirugarren graduan *ura* (18), *arc* (17), *arren* (18), *aren* (38), *artan* (39). Pluralerako, berriz, beste hauek dira testuan erabiltzen direnak: lehen graduan *oen* (3), *oec* (25), *oengaitic* (27)... bigarren graduan *oriec* (3)... hirugarren graduan *aetan* (21), *aequin* (28), *aetara* (37), *aecgatic* (38), etab.

Hemen ere badira zenbait gai aipatzea merezi dutenak. Batetik, izenordain balioa duen *ura* erakuslea dugu testuko adibide bakarrean, Peñafloidaren *aura* agertzen ez zaigula:¹⁴ BB *aura* (3, 3, 8). Bestetik, hirugarren graduko erakuslearen genitibo singularrean bi forma desberdin *-arren* (18) / *aren* (38)– ikusten ditugu goiko adibideetan eta, seguruenik, Gipuzkoa eta Nafarroako hainbat hizkeratan hirugarren graduko erakuslearen erroko dardarkaria bikoizteko dagoen joeraren beste agerraldi bat baino ez litzateke bietan lehenengoa.¹⁵ Peñafloidaren testuetan bigarrena baino ez dugu aurkitzen *-GS aren* (13), BB *aren* (14)...– Azkoitiko sermoian bezalaxe:¹⁶ *aren oñazpietan* (46), *aren miñac* (54), etab. Pluraleko erakusleetara pasatuaz, Peñafloidak lehen gradurako gorago aipatutakoen desberdinak ditu: GS *avec* (4), GS *aequin* (5), BB *avec* (36), etab. Bigarren gradurako, pluraleko *oriec* ez dator bat Azkoitiko sermoian agertzen direnekin: *orreec* (47, 50, 51, 55).¹⁷ Azkenik, hirugarren graduan, Peñafloidak baditu goikoen antzeko adibide batzuk *-GS aetan* (7), GS *aequin* (15)– baina gehienak bestelakoak zerabiltzan:¹⁸ GS *aientzat* (4), GS *aien* (28, 30, 35), GS *aiequin* (29), BB *aiec* (17), BB *ayec* (31). Azpeitiko gutunetan den adibide bakarrean: *aen* (63).

Azkenik, zenbait alditan erakusleak izenari lotuta ageri direla markatu nahi

(13) Kapanaga, Larramendi, Kardaberaz eta beste autoreren baten testuetan erakuslerik gabe ere badira, dena dela, hainbat adibide: Altuna 1995.

(14) Baina behin *ura* erabili zuen: BB *ura pozic artuta ezango diote alcarri* (31).

(15) Hutsa ez bada behintzat. Ikus testuan bertan zuzenduak izan diren honakoak: *erroatea* (25), *gauzarrenzat* (32). Agirre Asteasuokoaren erakusaldietan ere behin bakarrik agertzen da dardarkari bikoitza (Agirre 1850a): *apaiz arren* 'apaiz haren' (237). Orrialde berean *arreizquero*.

(16) Baina hemen ere *arreizquero* (52). Otxoa de Arinek –adibidez– zuen jokabide berdinarekin: *aren* (27), *arequin* (35)... *arraizquero* (47). Azkoitiko sermoian berdina: *aren* (46) / *arreizquero* (52), etab. Peñafloidarengan halaber: GS *ecerere* (9)... GS *ezerren* (16), GS *ecerven* (32).

(17) Otxoa de Arinen dotrinan fosildua dirudien adibide bat horiekin lotu beharko litzatekeela dirudi: *orreenen batez* 'horietakoren batez' (156). Markagarria da ordiziarraren adibidea egitura jakin horretan bakarrik agertzea –1.3.2. puntuan aipatu dena berau– eta gainerantzekoetan *oriec* erabiltzea: Altuna 1995.

(18) Azkoitiko sermoian, ordea, egoera bestelakoa dugu: lehen gradurako *oequin* (54), *oec* (54)... bigarren gradurako *aec* (50), *aen* (50), etab.

genuke, sarreran jada esan den bezala. Erakusle enklitiko diruditen hainbat adibide topatu ditugu:¹⁹ *virtuteori* (4), *fedeau* (5), *mandamentuonetan* (22), *mandamentuau* (23), etab. Hauen aldamenen bestelakoak ere badira, jakina: *izen ori* (1), *señale ori* (3), *escace orretan* (15), *iz arc* (17), *mandamentu onec* (22), *modu onetan* (33), *persona oenen* (34), *modu artan* (39), etab.

1.3.4. Izenordain indartuak

Adibide guztiak lehen pertsona pluralari dagozkio, denak genitibokoak, *geure* nahiz diptongoa murriztua duen beronen aldaera agertzen direlarik: *gueure* (2, 2, 17, 19, 29, 37), *guere* (14, 16, 28), *guerequin* (28). Linschmann-Aresti legea dela eta, bestalde, hainbat adibide dira testuan barrena berorren aurkakoak: *Cergatic edozein dempora eta lecutan gure esaiac usicen estiguen baquean* (3), *Ceiñec Jaungoicoa amacen deu?* *Bere mandamentu santuac gordecen dituanac* (20), etab.

1.3.5. Bi

Bitan agertzen da zenbatzaile hau eta bietan izenaren eskuinera kokatua, gipuzkerazko testu zaharretan aski arrunta den joerari jarraituz: *modu bitan* (2), *as nagusi biaquin* (3). Azkoitiko sermoia hartzen dugula, esate baterako, hirutan zenbatzaile hau izenaren eskuinetara agertzen delarik ere, beste behin ezkerretara agertzen zaigu: *beso biaquin* (45), *lapur biren erdian* (48), *bi auco ezpata* (54), *beste emacume bi* (54).

1.4. Aditzaren morfologia

1.4.1. Aditz laguntzailearen erroa: *edun

Oraineko adizkietan lehen eta bigarren pertsonetan *-e-* erroa erabiltzen da *-det* (1), *dezu* (1), *degu* (6), *dezue* (6)...-, hirugarren pertsonetan, Azkoitian gaur bertan *-pluralean bakarrik-*²⁰ arrunta denez eta gipuzkera zaharretan ohi zenez *-eu-* (*-eb-*) erroa mantentzen den bitartean: *deu* (20), *deue* (26). Bestalde, erroari bokala darraionean gehienetan *-eu-* dugu (%90), kasu bakan batzuetan *-eb-* ere baden arren (%10):²¹ *deuan* (4), *zeuan* (11), *deuen* (15), *deuanac* (21), *deuanari* (25), *deuanean* (30), *ceuana* (33), *deuana* (36)... *ceban* (1), *cebala* (10), *estebanac* (22), *debala* (36), etab. Bestalde, erro bera dugu beste adizki honetan ere: *neuque* (36). Azkoitiko sermoian ere, esan bezala gipuzkera zaharretan ia orokorra zen ezaugarri baten aurrean gaudelarik, egoera berbera aurkitzen dugu (Lakarra 1985: 254). Peñafiorida aditzean hainbat alditan ekialdeko ohituretara makurtu zen arren, bere lanetan ere badira GS *badeu* (6), GS *deve* (7), etab. Arakistainek bestalde, gipuzkerari buruzko datuak ematen zituela sistematikoak zituen *icasi deu* (47), *ucatu deiie* (58)... baina gutunean

(19) Peñafioridaren lanetan aurkitzen diren gisa bereko erakusle enklitikoei buruz, Mendiguren 1987: 152.

(20) Baina mende honen hasieran bertan *deu* agertzen zaigu, Deba eta Urola bailaretako zenbait lekutan (Yrizar 1981: 18): Arroa, Deba, Itziar, Mutriku.

(21) Arrasate eta Oñatitik hegoalderako hizkeretan ikus gaur bertan *dau* 'dute', *eu* 'zuten', etab. Azpeitiko gutunetan, berriz, beti *-eb-* erabiltzen da: *deban* (63), *debela* (63), *gebala* (65), *eztebala* (65), *debala* (67), etab. Testu berean ikus halaber: *ezteu* (65), *albaleu* (67), *lenqueala* (67), *neuque* (67).

eta poesietan beste maila bateko euskara erabiltzera pasatu zelarik (Fita 1881): *eztuten* (82) / *ezteve* (82), *eztituzte* (85) / *debee* (85), etab.

1.4.2. Aditz laguntzailearen erroa: digu, diauzcu

Agiriko banaketa somatzen da *nor-nori-nork* paradigmaman *digu* eta *diauzcu* erako adizkietan, objektua plurala edo singularra dutenen artean, batzuek *-i-* erroa duten bitartean besteetan *-iau-* (< *-irau-*) agertzen baitzaigu. Horrela, objektu singularrarekin *estigue* (3), *digu* (8), *diegu* (19), *digue* (25), *didazu* (36)... ditugun bitartean, objektu pluralarekin honako beste hauek ditugu: *diauzcu* 'dizkigu' (8, 38, 39), *diaustegu* 'dizkiegu' (16, 16), *diauzcazu* 'dizkiozu' (17), *diauste* 'dizkie' (38). Erakusgarri ona da, adibidez, honakoa: *Cergatic ematen digun gracia eta barcazen diauzcun becatuac* (8).

Goiko banaketa horri testuan oro har ondo eusten zaiolarik ere, *hura-haiei-bark* erako formaren bat bada zalantza iturri dena: *diguenac* (22), *diaguenac* (22), *diguela* (38). Beharbada adizkia *digoe* batetik abiatuaz uler daiteke *-digoe > digue-* eta orduan bigarren adibide hori hutsa dela pentsatu beharko litzateke. Azalpen horrek ez dirudi, baina, oso sinesgarri: Azkoitiko sermoian baditugu, erroaren eta hirugarren pertsona singularreko datibo markaren artean *-g-* tartekatzen dela, *digoe* erako formak eta alde horretatik arazorik ez da, beraz; hirugarren pertsona pluraleko datiboaz inguru berean gaur bertan *dixobe* 'die' eta *zakobe* 'zaie' gisakoak erabiltzen direlarik, horretan ere *digoe* 'die' onargarria da; zailagoa dena *digoe* bezalako adizki batetik abiatuaz bertan *oe > ue* aldaketa gerta zitekeela onartzea da.²² Beste bideren bat aurkitzekotan, berriz, arazoaren irtenbidea *-iau-* (< *-irau-*) erroa daraman forma batetik abiatzea izan zitekeen, objektu singularraz gipuzkeran halako beste ezer ez izatea oztupo larria ez balitz: *diraue > diaue > diague > digue*.

Zein ere den azken adizkiok ulertzeko modua, Otxoa de Arinen dotrinatik hasita gipuzkera zaharrean ezaguna den banaketa dugu *-i-* eta *-i(r)au-* erroen artekoa, bata singularrerako eta bestea pluralerako erabiltzearena. Azkoitiko sermoia ere ez da irrteten gipuzkera zaharrak zuen joera honetatik (Lakarra 1985: 256-258), Loiolako Dotrina honetan ditugunak bezalako *-iau-* erroan hainbat adizki han ere aurki daitezkeelarik, tartean salbuespenen bat ere baden arren: *diauzcu* (45), *ciozcala* (48), *diauzten* (52), *diauztan* (52), *ciauzcan* (53). Peñafloredaren testuetan, baina, Azkoitia inguruetan gaur erabiltzen diren *-baina* jatorria goikoetan izan dezaketen formen parekoak dira aurkitzen direnak: GS *discue* 'dizkigute' (4), GS *disca* 'dizkio' (25), BB *distate* 'dizkidate' (31), etab. Peñafloredaren joera hau gora behera, Aldazabal debarrak 1768. urtean argitaratu eta 1790. urtean bigarren aldiz atera zen bederatziruenean *-iu-* erroa dugu oraindik: *ziutzun* 'zizkizun' (22), *ziñuzcun* 'zenizkigun' (22).

1.4.3. Aditz laguntzailearen erroa: *ezan, egin

Gipuzkera zaharrean bestela ere ezaguna zaigun banaketa erabiltzen du itzultzaileak laguntzaile bata ala bestea aukeratzeko orduan (Lakarra 1986: 656-658).²³ Alde

(22) Besteak beste *digue* 'digute' adizkiarekiko nahasketa ekartzen duelako. Testuan bertan ikus 137. zenbakia daraman oharra.

(23) Otxoa de Arin ordiziarraren banaketa, esaterako, testu honetan dugunaren berdina bide zen XVIII. mendean bertan. Hark ere, salbuespen gutxi batzuekin hiru pertsonadun adizkietan *egin* bakarrik

batetik, hiru pertsonadun adizkietan beti *egin* agertzen da, salbuespenik bat ere gabe: *eguidazu* 'iezadazu' (4, 5), *estaguidazula* 'ez diezadazula' (13), *deigula* 'diezagula' (15, 16), *eguzcuzu* 'iezazkiguzu' (16), *deizcula* 'diezazkigula' (16), *eztaiguzula* 'ez diezaguzula' (16), *estaigula* 'ez diezagula' (16), *deguiogun* 'diezaiozun' (18), *eguiozu* 'iezaiozu' (19), *deigun* 'diezagun' (31). Beste aldetik, bi pertsonadun adizkietan **ezan* zein *egin* aurkitzen badira ere, *nor* singularra edo plurala izatearen eragina begibistakoa da bertan. Objektua singularra delarik, *egin* laguntzailea ia aukera bakarra da salbuespen bakar bat kenduta: *lezaquean* 'lezakeen' (7), *daigun* 'dezagun' (13, 26), *daguiala* 'dezalala' (15), *daigula* 'dezagula' (15), *daguien* 'dezaten' (19, 19, 37), *daiqueana* 'dezakeena' (33), *baceiquean* 'bazezakeen' (33), *baleique* 'balezake' (34), *zeiquean* 'zezakeen' (35). Objektu plurala delarik, berriz, adibide guztietan **ezan* laguntzailea da agertzen dena: *gaitzazu* 'gaitzazu' (2, 17), *gaitzan* 'gaitzan' (2, 2, 2), *gaitzala* 'gaitzala' (17), *dicen* 'ditzaten' (19), *zaizaquean* 'zaitzakeen' (19), *izazu* 'itzazu' (24, 26).²⁴

Goiko adizkietan badira batzuk oharra merezi dutenak. Lehenik, zenbait adizki –*estaguidazula*, *eztaiguzula*, *estaigula*– markatzekoak dira, hiru pertsonadunak izanik ere jada ez baitiote euskara zaharrean zen *a* / *e* banaketari eusten: *da(g)igun* 'dezagun' / *de(g)igun* 'diezagun', etab. Azkoitiko sermoian ere berrikuntza bera somatzen da: *daguion* (52, 52), *daguiogun* (57, 57). Bigarrenik, Azkoitiko sermoia gure testutik aldentzen da *gaitzan* eta *zaitzan* gisako *nor-nork* adizkietan, horietan objektu plurala dugularik –bigarrenean plurala morfologiko hutsa den arren– Larramendik *egin* baitakar laguntzaitzat (Lakarra 1985: 255-256): *ditzagun* (50), *gaitzala* (57)... *baneguz* 'banitza' (46), *daguitzan* 'ditzan' (53), *zaguitzala* 'zaitzala' (53), *zaguitzaten* 'zaitzaten' (57). Larramendi –jaiotzez andoaindarra– delarik sermoia egile, horrelako erabilera baten aurrean honako galdera *egin* beharko litzateke beharbada: adizkietako batzuek behintzat ez ote dira egileak, *egin* laguntzailea bere jatorrizko hizkeran ezezaguna zitzaion erabilera batean –*nor-nork* paradigmaren– aurkitu zuelarik, behar ez zen lekuan ere sartu izanaren ondorio? Sermoian bertan honen parekoa den ezaugarria genuke *digo* 'dio' erako adizkietan tartekatzen den belarea 'esan' adiera duen aditzaren forma trinkoetan ere agertzen denean, gipuzkera zaharreko beste testuetan ez bezala (Lakarra 1985: 251-252).

1.4.4. Aditzeko -zu pluraleko adieraz

Peñafloridaren testuetan –egilea azkoitiarra izanik– *-zu* bigarren pertsona pluraleko adieraz hainbeste aldiz agertzen bada, testu honetan badira bi adizki joera

zuen eta, halaber, subjuntibo eta ahalerako bi pertsonadun adizkietan, objektu singularraren *egin* nagusi izan arren **ezan* erabiltzen ere bazekien, objektua plurala zenean **ezan* baino ez zuen bitartean. Azpeitiko gutunetan ere *egin* laguntzailea aurkitzen dugu –*eguioczu* (65), *deguicudala* (65, 67)– hiru pertsonadun adizkietan, dirudenez bi pertsonadunetan **ezan* erabiltzen da –*ycaçu* (65, 65), *gayzçala* (69)– objektua plurala delarik eta berau singularra den kasu bakarrean ere **ezan* dugu: *deçaçula* (67).

(24) Otxoa de Arinen sistema erabat berdina erabiltzen dela jakiteko bi pertsonadun inperatiboko adizkiak faltako lirakeke testu honetan, horrelakoetan hark bestelako aldagaia erabili baitzuen, *nork* pertsonaren arabera, hirugarren pertsonakoa denean **ezan* eta gainerantzekoetan *egin* (Altuna 1995): *eguiçu* (2) / *eguitzatçu* (8), *beça* (134) / *vitça* (136), etab. Azpeitiko gutunetan halako adibide bakarra dugu: *beça* (63).

beraren islada izan litezkeenak: *Ondo esaten dezue dagotela dotoreay eta ez zuei emaittea contu osoro gure fede santuco gauzacgaitic; zuei asco zazu emaittea articuluac nola esaten diran Credoan* (13); *Cer arcen dezue santissimo sacramentuan comulgacen ceranean.º Christo gure Jaun (...) cein dagoan eguiac santissimo sacramentu onetan* (31-32). Asteteren dotrina hartzen dugula, goiko bi pasarteak honela datoz emanak bertan: *Bien decís que a los doctores conviene y no a vosotros dar cuenta por extenso de las cosas de la fe; a vosotros bástaos darla de los artículos como se contienen en el Credo* (22); *Qué recibís en el santísimo sacramento de la comunión.º A Cristo (...) que está verdaderamente en el santísimo sacramento del altar* (39).

Bigarren adibidetik hasten garelá, *ceranean* gaztelaniazko jatorrizkoan bigarren pertsona singularerako erabiltzen den *vos* tratamenduak sorturiko nahasketa izan liteke, jakina: itzultzaileak *recibís* plural gisa ulerturik *arcen dezue* itzuli du aurrena baina gero horretaz «ahaztu» eta *sujeto* singularraz idatzi du *ceranean*.²⁵

Alabaina, azalpen berak lehen adibidearekin balio ote duen ikuskizun dago oraindik: *decís* singular gisa itzuli bazuen ere *bástaos* desberdina da nabarmen, gaztelaniazko *vosotros* plural garbia delako eta, gainera, *zuei asco zazu* itzultzerakoan *zuei* idatzi ostean *zazu* adizkia eranstea dotrinagilea *sujetuaren* pluraltasunaz jabetzen zela pentsa litekeelako. Ondorioz, *asco zazu* horretan *-zu* bigarren pertsona pluraleko adieraz egon liteke, dotrinan goiko *arcen dezue* bezalako adizki gehiago ere badiren arren 6. orrialdean. Peñaflořidaren lehen liburuan ere badira *-zu* plurala duten adizkien adibideak, hasierako sarreran *-zue* bakarrik erabili zen arren (Peñaflořida 1762): *badidazue* (5), *dizuedan* (5), *dezue* (5, 5, 6), *zaituet* (5), *esazue* (5), *dizuet* (6)... ditugu sarreran baina ondoren *dezute* 'duzue' (12), *ceranac* 'zaretanak' (18, 18, 18), *cera* 'zarete' (19), *zaude* 'zaudete' (19), *zausca* 'zauzcate' (19), *dezun* 'duzuen' (23).

1.4.5. Asimilazioa *edin erroan

Testuan diren adibide guztietan asimilazioa gauzatu egiten da: *didila* (15, 15), *bidi* (15), *didilla* (17), *didin* (31). Azkoitiko sermoian ez dugu honelako adibiderik bat ere: *badedi* (51), *cedin* (52), *dedilla* (56, 56, 56), *dedin* (57, 57). Peñaflořidak ere ez dakar horrelakorik: GS *dedin* (28), BB *dedin* (14), etab. Arakistainen hiztegian ordea, Larramendiri zuzendu gutunean denetarik da (Fita 1881): *vici bedi* (82), *comuta bidi* (82), *ez bidi eranzuten necatu* (83). Aldazabal Arakistainekin bat dator honetan: *dedin* (3) / *zidin* (9). Agirre Asteasuokoak ere hurrengo mendearen hasieran badu adibide bat: *beaz bezala aguertu al balidi eguia* (Agirre 1850a: 590).

1.4.6. Bestelako adizki batzuk

Labur bada ere, *-z* pluralgilearen inguruan zerbait esan nahi genuke lehenik. Alde batetik, gipuzkeraz arruntak diren *cinducen* 'zintuen' (10), *deizcula* 'diezazkigula' (16), *guinducen* 'gintuen' (35), *diauzcu* 'dizkigu' (39)... bezalakoan alboan bada adibide bat non pluralgile bera adizkiaren amaieran agertzen den: *esazus* 'esan itzazu' (24). Jakina, bizkaieraz dago zabalduen pluralgile hau bukaerara eramateko joera, baina haren ondoko beste hizkera zenbaitetan ez da erabat ezezaguna.²⁶ Azkoitiko

(25) Testuko 35. oharrean ere antzeko nahasketa: agertzen ez den *vos* izenordainari dagozkion *tenéis* eta *creéis* adizkiak *sujeto* pluralekoak bailiran itzuli zituen itzultzaileak.

(26) Deba eta Mutriku inguruetan, esaterako. Lehenengo herrikoak dira honako adibideak (Yrizar

sermoian bertan den adibide bat da horren lekuko: *baneguiz* (46). Arakistainek, Debako Itziar auzoko seme zelarik, honako beste hau dakar (Fita 1881): *garbitu dituz* 'garbitu ditu' (85). Bidenabar, Azkoitiko sermoian bestelakoak datoz goiko *cinducen* eta *guinducen* horien aldean (Lakarra 1985: 253): *jaso guinduen* (45), *aci cinduena* (53), etab. Hauetan ere, bada, egile beterriarra salatzen dela pentsa genezake. Beste alde-tik, garrantzi handirik ez izanik ere, erka bitez lau adizki hauek, -z pluralgilerik gabeko forma zaharren eta bigarren plurala gehitua duten forma berrien arteko lehia dela eta: *gaitezen* (18), *gaitela* (22), *gaitean* (39), *ditecen* (40).

Bestetik, aipagarri da *nor-nori* adizki hauetan hirugarren pertsona singularreko datiborako -ko izatea: *zacon* (30), *zacola* (31), *bazaco* (32). Azkoitiko sermoitik zertxobait aldendu egiten da gure testua honetan, -ka baita han datiboko ezaugarri salbuespenen bat -*citracola* (52)— gora behera:²⁷ *jarioco zaizcan* (46), *joango ote natzaca* (47), *ezcutatu zaca* (51), *ucatu citzacan* (52), *ematen zacan* (54), *joan zaizca* (54), etab. Gainerantzean, aipatzeagatik besterik ez bada ere, markatu egiten ditugu *liteque* 'liteke' (27), *zeitequean* (36), *ditecen* (40): lehenak eta azkenak erroa murriztua dute jada, bigarrenak ez bezala. Nabarmenezkoa gainera *pensatu al lezaquean* 'pentsatu ahal litekeen' (7): ezaguna da aspalditik *leike* 'liteke', testuko 41. oharrean esan bezala, baina hemen *egin* erroa **ezan* bihurtu zuen itzultzaileak eta berau genuke, hain zuzen, testu osoan **ezan* erroa daraman gisa bereko adizki bakarra. Cf. 1.4.3. azpiatala. Bestalde, -te atzizkirik gabe dugu *lizaque* 'litzateke' (30). Azkoitiko sermoian bestelakoak ditugu -*lizatequeala* (55), *lizateque* (55)— Peñafloidaren beste honen aurrean: BB *lizaquean* 'litzatekeen' (49). Azkenik, honako bi aditz trinkoetan datiboaren aurreko -(k)i- hizkirik ez da ageri oraindik gure testuan: *derizo* 'deritzaio' (9, 29, 34), *dagotela* 'dagokiela' (13), *derizte* 'deritzaie' (26), *datorcuna* 'datorkiguna' (29). Azken honekin lotuta ikus BB *zatosquigu* 'zatozkigu' (36). Berdintsua da alde horretatik *zaquizo* (19), Peñafloidak ere antzekoa duelarik: GS *zaquizgu* (31).

Bukatzeko, agertzen ez diren zenbait aditz forma ez genituzke aipamenik gabe utzi nahi. Batetik, lehenago hitz egin da jada -1.4.2. eta 1.4.3.— gipuzkera zaharrean agertu ohi diren *digo* 'dio' erako adizkiez, baina zeharka, testuan ez baita horrelakoetan g tartekatzen zenentz jakiten lagunduko digun adibiderik. Azkoitiko sermoian eta Peñafloidaren testuetan agertzen diren *dia* 'doa' eta *diaz* 'doaz' erako adizkiez den bezainbatean (Lakarra 1985: 252), oraingoan ere ez da gure testuan egoera zein zen jakiten lagun diezagukeen adizkirik, *joan* aditzak duen adizki trinko bakarra ez baita horretarako egoki: *goazenean* (3). Peñafloidak ere BB *bagòaz* (15). Arakistainen hiztegian ere *goacen* 'vamos' (52), baina aldi berean baita honako hau ere (Fita 1881): *Aoac non deu miña, ara dia mija* (63).

1.4.7. Aditz erroa

Erroaren eta partizipioaren arteko bereizketa bizkaieraz XVII. mendean eta gi-

1991: 568-571): *zazus* 'zaizkizu', *zakoz* 'zaizkio', *zakuz* 'zaizkigu', *dizuz* 'dizkizu', *dioz* 'dizkio', *diuz* 'dizkigu', etab. Arabako adibidea izan daitekeena ere aipatu dugu lehenago 12. oharrean.

(27) Zegamako Dorrian ere *naizaco* (9r), *cizacon* (32r), *bazaco* (60r)... baina han ere bestelakoak nagusi direla (Ondarra 1984): *zaizca* (3v), *zaizcanac* (5r), *zaca* (53r), *zacala* (55r), etab.

puzkeraz XVIII. mendean galdu zelarik (Lakarra 1986: 664-666),²⁸ Gipuzkoa mendebaldeko testu honetan aditz erroaren eta partizipioaren arteko bereizketa galdua edo galbidean egotea espero genezake. Eta halaxe gertatzen da, erroa agertu behar lukeen adibiderik gehienetan partizipioa baitugu: *pensatu al lezaquean* (7), *estaguidazula... itaundu* (13), *icusi daigun* (13, 26), *aguindu daguiala* (15), *barcatu eguizcuzu* (16), *ezaiguzula uci* (16), *estaigula uzi* (16), *salvatu liteque* (27), *gueitu deigun* (31), *sortu zeiquean* (35), *salvatu baliteque* (39), *barcatu ditecen* (40). Erroa gordetzen duten adibideak lehengo egoeraren hondarrak direla esan daiteke, beraz, *libratu* aditzari dagokionez behintzat erroaren erabilera erabat fosilizatua delarik: *libra gaizazu* (2, 17), *libra gaizan* (2, 2, 2), *barca deizcula* (16), *libra gaizala* (17), *gomuta gaitezen* (18), *alaba daguien* (19), *governa daguien* (19), *encomenda zaquizo* (19).

1.4.8. Partizipioak

Testu guztian barrena ez da *-adu* edo *-idu* amaieradun partizipio bakar bat ere, hala euskarari jatorria duten edo mailegu zahar diren partizipioetan nola mailegu berri direnetan ere: *escatu* (4, 5, 13, 13, 20, 26), *errevelatu* (6), *pensatu* (7), *salvatu* (10, 27, 39), *libratu* (10), *condenatu* (11), *obligatu* (12, 33), *revelatu* (13, 28), *santificatu* (15), *barcatu* (16, 38), *bateatu* (29), *confesatu* (30), *rezuzitatu* (37)... *ungitu* (10, 10), *concebitu* (10), *unitu* (11, 11), *guelditu* (11, 35), *ofenditu* (20), *gueitu* (31), *conzebitu* (35)... Bestalde, *-ki* atzizkia dugu ondoko bi hauetan: *jaiqui* (3), *eduqui* (4, 11, 19, 23, 30, 37, 40). Azkoitiko sermoian ikus gutxienez honakoak: *lanzac idigui ceuan semearen sayetsa ta eseguita guelditu zan amaren biotzetec* (51). Dena dela ikus baita ere *epaqui* (46), *ebaquitzen* (50), etab.

Azkoitiko sermoian ere, orobat, *-atu* eta *-itu* amaieradun partizipioak baino ez dira erabiltzen: *prestatu* (47), *amatu* (48), *consolatu* (51), *gozatu* (52)... *beritu* (51), *ofenditu* (52)... Peñafloredaren adibideak ere denak bide beretik (GS): *alabatu* (16), *libratu* (20), *gastigatu* (21), *passatu* (26), *governatu* (30), *mudatu* (32)... *cumplitu* (5), *imprimitu* (6), *escogitu* (14), etab. Urola aldeko hiru testu hauek ditugula, hirurak luzeak, harrigarri egiten da oso hauetan hainbeste adibideren artean *-adu* edo *-idu* erako partizipio bat bera ere ez izatea; Azpeitiko gutunetako adibide bakartiak *-rrecibidu* (65)– arau baino gehiago lege orok behar omen duen salbuespena dirudi, are gehiago gutunetan bertan bestelako adibideez inguratua agertzen delarik (Lakarra 1985: 252). Azpeitiko gutunetako XVII. mendeko adibide hori kontuan hartuta eta hegoaldeko gipuzkeraz diren beste testuetan –Otxoa de Arin, Zegamako Dotrina– *-adu* eta *-idu* erako partizipioak zein ugariak diren ikusirik, alabaina, Urola inguruan ere gisa bereko partizipioak ezagunak zirela pentsatu behar da. Azkoitiarra izanik bertako hizkeratik urruntzeko Peñafloredari egozten zaion joerak –begira arestian eman berri dugun aipamena–²⁹ Urolako hizkeran idazten duten beste egileetan ere jarraitzaile leialak dituela dirudi, partizipio atzizkiaren gorabehera honi

(28) Gipuzkeran bertan, ordea, ekialderagoko beste zenbait testutan –Zegamako eta Irazuztaren dotrinetan esate baterako– bereizketa portzentaiak aski altuak dira, kontuan izateko modukoak. Peñafloredaren erabileran ere bereizketa galdua ageri zaigu, bestalde (Mendiguren 1987: 156).

(29) Peñafloredaren kasuan, ez dezagun ahantz, Beterriko euskararantz jotzeko zituen arrazoiak propio aipatu zituen bere bigarren lanean (Peñafloreda 1764: VI-VII).

dagokionez behintzat, batak bezala besteek *-adu* eta *-idu* erako amaierak saihesten dituzten aldetik.³⁰

1.4.9. Perfektoa

Erlatibo laburtu batean bakarrik agertzen da *-ta* (*-da*): *eguindaco* (40). Beste guztietan *-(r)ic* da testuan barrena erabiltzen den atzizkia: *aguinduric* (1), *esanic* (6), *eguinic* (9), *unituric* (11), *beteric* (11), *revelaturic* (13), *ipiniric* (14), *arturic* (18), *izanic* (26), *biurturic* (33), etab.

1.4.10. Aditz izenak

Aditz izenetan *eman* aditzarena bereziki markagarria da, bada alde batetik *emateco* (7, 32), *ematen* (8, 9, 27), *ematea* (25, 25, 25)... ditugun bitartean, hauek bezain ugariak dira bestalde *emaitearren* (9), *emaittea* (13, 13, 25), *emaitteco* (27, 32, 32, 38), *emaiten* (38, 39). Era berean, *izan* aditzarekin alde batetik aditz izen gisa *izatea* (20, 22, 23, 24, 29, 33), baina izen moduan *ser eterno* adierazi nahi denean: *izaite eterno* (33). Peñafloredaren testuetan edo gipuzkerazko gainerantzekoetan ez dago *emaitte* aditz izenaren beste adibiderik,³¹ Tolosako bertsoetan agertzen direnak salbu:³² *emaiten dira* (140, 141), *ematen dira* (141). Arakistainek Larramendiri egin gutunean badugu beste adibide bat, Iruñean idatzitako gutuna izanik gaizki pentsatzeko arrazoiak egon daitezkeen arren (Fita 1881): *Milla ta milla esquer emaiten diozcat* (82). Bigarren lekuan aipatu dugun *izaite* horri dagokionez, Oikiako Dotrina markatzekoa iruditzen zaigu gipuzkeran bertan –Loiolako Dotrina honen inguru eta garai beretsuan– honako adibidearekin: *Cembat izaite edo naturaleza ditu?* (26).³³ Honen aurrean aski arrazoi egon daitezke, gure ustez, *emaitte* eta *izaite* aditz izen horien esplikazioa gipuzkeran bertan kokatzeko. Ekialdeko hizkeretan ezezik bizkaierazko testuetan ere halakoak izatea ideia horrekin bat letorke: bizkaierak arkaismoari gipuzkerak baino luzaroago eutsi izana litzateke bi euskalkion arteko alde bakarra ezaugarri honi dagokionez.³⁴

(30) Goierri bailaran ere joera bera soma daitekeela ematen du, bestalde. Otxoa de Arinengan eta Zegamako Dotrinan –batez ere bigarreanean– ezin konta ahala dira *-adu* eta *-idu* erako partizipio atzizkiak baina, aldi berean, Goierriko platika guztiz bestelako joera baten erakusgarri dugu (Murugarren 1984), bada alde batetik *amatu* (1), *serbitu* (1), *salbatu* (1), *condenatu* (1), *servitu* (2, 2, 14), *seguitu* (3), *sugetatu* (3), *aseguratu* (4), *errezatu* (4), *seguratu* (5), *sufritu* (6), *estimatu* (7), *castigatu* (7), *cumplitu* (8), *gozatu* (8), *sossegatu* (8), *reparatu* (11), *emendatu* (11), *erreparatu* (11), *pasatu* (11), *acabatu* (11), *cumplituaz* (12), *cumplitu* (13), *empleatu* (14)... erabat nagusi ditugun bitartean, bestelako adibide bakarra baino ez du: *sugetadu* (7). Murugarrenek testu hau argitaratu duelarik bestelako arrazoi barzuek direla bitarte goierriarra ez den egilea izan dezakeela pentsatzen duela kontuan hartzen badugu, Urola bailarako testuentzat dugun egoeraren oso antzekoa izan genezake oraingoan ere.

(31) Esate baterako GS *izatea* (14), GS *ematea* (28), etab. Azkoitiko sermoian berdin: *izatea* (48), *ematen* (54), etab.

(32) Satrustegiren ediziora –faksimilez hornitua– igortzen dute eskaintzen diren orrialde zenbakiek: Satrustegi 1960.

(33) Baina aurrerago *beren izate gucia* (60), aditz izen modura ere *izate* erabili zelarik. Larramendirekin ezer ikustekorik duenik ez dirudi, izan ere honek gaztelaniazko *ser* izenari honako ordainak eman zizkion euskaraz (Larramendi 1745): *izana*, *izatea*, *izaira*, *izaitza*, *izantza*. Azkuek Orozkon ere *izaite* bildu zuen izen gisa.

(34) Bertso *Bizkaitarrak* aztertzean esate baterako, *egoitea* aditz izena aipagai delarik, Arzadun eta Urkizuren zenbait adibide ematen dira (Lakarra 1984: 153): *izaitea*, *izaitera*, *izaiteco*. Zubia durangarra-

Beste puntu interesgarri bat erroa txistukariz amaitua duten eta partizipioa *-tu* atzizkiak egiten duten aditzena da. Testuan *sinistu* eta *obostu* ditugu kasu honetan: *siniscea* (6, 28, 36), *siniscen* (6, 6, 6, 6, 6, 6, 12, 12, 21, 37), *oscea* (23).³⁵ Partizipioa *-i* atzizkiak osatzen den kasuetan, baina: *usicen* (3, 27, 40), *eracusten* (5, 6, 13, 19, 21, 26, 36, 37), *ecusten* (6), *eracusteco* (14), *ausicen* (23), *eragozten* (23), *eracustea* (25, 25), *jastea* (25), *eracustera* (33). Otxoa de Arinek ere gehienbat *sinisten* duen arren jada batzuetan *sinistcen* dakar, Zegamako Dotrinan jada bigarrena erabat nagusitua aurkitzen dugularik: *sinistcen* (17v) / *eragozten* (48v), etab. Peñafloredak ere badu halakoren bat –GS *otoiztzeac* (4)– baina honen alboan halaber BB *otzten* (18), BB *siñistea* (21). Gainera, *-i* amaieradun partizipioekin: GS *erossitzen* (33), BB *assitzen* (8), BB *ecusten* (14), BB *itzitzea* (21), BB *irabazten* (50), etab. Azkoitiko sermoian ez dago *siniscen* edo *oscen* gisako aditz izenik eta, erroa txistukariz amaitua duten aditzen artean, *-i* erako partizipioa dutenek bezala –*jaisten* (45), *irabazteagatic* (49), *ecusteaz* (52), *utzitzen* (54)...– eratzen dute aditz izena *-tu* erako partizipioa dutenek ere: *naste* (46), *nastutzeco* (46), *aberasten* (48), *ustutzeco* (52), etab. Klaudio Otaegi zegamarraren itzulpenetan ere ia sistematikoa da bereizketa *-i* eta *-tu* amaieradun partizipioen artean (Pagola & alii 1993, 2775-2888 eta 2897-2922): alde batetik *eutzitzen* ‘uzten’ (2787), *euzten* ‘uzten’ (2791), *ausitzen* ‘hausten’ (2866), *erautzitzen* ‘eragozten’ (2866), *jantzitzea* ‘jaztea’ (2867), *aierazteco* ‘adierazteko’ (2916)... baina bestetik *aberastzeco* ‘aberasteko’ (2776), *ustze* ‘hustutze’ (2813), *nastzeco* ‘nahasteko’ (2867), etab. Azkenon aurrean ikus baita ere *miñasten* ‘miazten’ (2885).

Bestela, aipa ditzagun gipuzkera zaharrean eta berriagoan arruntak izan diren *etorten* (4), *erorten* (16, 30, 30), *ecarten* (22), *etortea* (28)... baina dagoeneko *irtecean* (3). Gipuzkeraz normala den bezala, bestalde: *ilcen* (6, 30, 35, 38), *ilzeco* (11), *ilcea* (20, 22), *jocceagatic* (31). Peñafloredarengan ikus BB *jotèra* (8), BB *joten* (9)... baina horiekin batean BB *iltzera* (18). Aditz izenak partizipioen gainean osatuak ditugu, azkenik, gure testuko honako hiru adibideotan: *usicen* (3, 27, 40), *ausicen* (23), *artucearequin* (31).

1.4.11. Faktitiboa

Lehenengo testuan *eragin* dakarren adibide garbia dugu hurrengoa: *jaquin eraguiteco* (5).

1.4.12. Igo

Behin agertzen da aditz hau eta orduan **edun* laguntzailea erabiltzen dela: *igo zeuan zeruetara* (11). Azkoitiko sermoian, aitzitik, laguntzaile iragangaitza erabiltzen

ren dotrinan ere hainbat adibide agertzen dira (Vinson 1888): izen gisa *icaitcan* (66), *icaitca* (67, 67, 69), *izaitca* (67, 69)... eta aditz izenak ditugu *icaitca* (67, 67), *emaiten* (67, 67), *izaitera* (67, 71), *egotea* (71, 72), *emaiten* (71), *emaitera* (71), *icaiteco* (71), *egoteraco* (71), *icaitca* (72), *idaraten* (72). Bidenabar, Loiolako Dotrinan *egote* aditz izena dugu *egon* aditzarekin –*egoten* (9), *egotea* (11)– Azpeitiko gutunean bezala: *egotera* (67).

(35) Oikiako Dotrinan, adibidez, gogoan har bitez honakoak (Lakarra 1987): *piztutzea* (4), *siñistea* (5), *ostutcea* (6)... baina hauekin batean *ostzea* (37).

da (Lakarra 1985: 253). Peñafloredaren lanetan *irten* aditzarekin laguntzaile iragan-gaitza dugu halaber: GS *erten oi dan* (12), GS *erten izan da* (13).

1.5. Joskera

Testuetan duen banaketa aski mugatua delarik, inguru jakin bateko egileek bakarrik erabili baitute, ezaugarri bat da testuan besteen gain nabarmentzen dena: galderetan, aditza galdegai delarik beroni *ba-* aurrizkia ezartzearena. Ezarketa hau alde batetik aditz trinkoetan gertatzen da, gaur egun ere egiten den bezala: *badeu* (3, 9), *bada* (7, 7, 7, 8, 8, 34), *badezu* (19). Hala ere, ez dirudi hau erabat sistematikoa denik itxuraz parekoak diren adibideetan desberdin jokatu baitzuen itzultzaileak behin baino gehiagotan: *Aitea Jaungoicoa bada?* (7) | *Aita Jaungoicoa da?* (34); *Semea Jaungoicoa bada?* (7) | *Semea Jaungoicoa da?* (34); etab. Arraragoak egiten dira gaur egun honelakoak aditz perifrastikoekin, baina hemen ere baditugu zenbait adibide, denak bigarren testukoak: *eguin baceiquean* (33), *al baleique* (34), *izan bazean* (35), *salvatu baliteque* (39), *izango bada* (40). Hemen ere, baina, sistematikotasuna ez dirudi lege nagusitzat hartzen denik: *Icusi cenduan ilcen eta zerura igozen* (6) | *Salvatu baliteque bat bautismoa bague?* (39); *Espiritu Santua eguin zan guizon?* (9) | *Baldin isilic usicen badeu pecatu mortal bat... izango bada ona confesioura?* (40), etab. Peñafloredak ere badu halako adibide bat: BB *Nere zapatac, Martincho, acabatu baciran?* (16).³⁶

Horrezaz gainera, aipatzeko modukoa izan daiteke *-na* erako perpaus kompletibo hau, Azkoitiko sermoian bestelako adibideren bat bai baita (Lakarra 1985: 253-254): *Baldin isilic usicen badeu pecatu mortal bat losas edo gaizqui eguiten deuana daquia-la, izango bada ona confesioura?* (40). Peñafloredak ere baditu halakoak: GS *arzayzat zendozena ainciña guenguian* (25), GS *essagun du munduac Jesus jaiio dena* (32). Kausalak, berriz, denak *cerga(i)ti(c)...* *-an* erakoak dira, salbuespenik gabe: *cergatic ilcen deuan* (30), *cergatic berac dioan* (36), etab. Perpaus finaletan subjuntiboaz lortutakoekin eta *eraguiteco* (5), *emateco* (7), *eracusteco* (14), *jasozeco* (17), *quenceco* (29), *consagrazeco* (32)... bezalakoekin batean *-arren* atzizkia ere erabili zuen: *redimicearren* (9), *emaitearren* (9), *libracearren* (10), *redimizearren* (35), *ateracearren* (35). Xekin Y egitura kopulatiboa aipatu beharra dago, halaber, adibide honetan: *etorten danean eduquicera uso arrazoearena edo onarequin eta gaizaren esaguerara* (4). Markagarria, bide batez, *eta* juntagailua ere bertan agertzea, honek suposatzen duen pleonasmok egitura ordurako zaharkitua zela adierazi baitezake.³⁷ Azkoitiko sermoian egitura bera dugu *-Ceruarequin lurraren aguintaria ta erreguiña* (48)– Peñafloredak ere duen bezala: BB *emastea aurraquin aztuerazo equistac* (7).

1.6. Hiztegia

Loiolan edo inguruetan XVIII. mendearen erdi aldera idatzia izan daitekeen testu batean baluke interesa, normala denez, Larramendiren hiztegiaren eraginik somatzen ote den egiaztatzea. Ez da horrelakorik, baina, nahiz hiztegiaren eragina testu hone-

(36) Bizkaierazko testuetan aurkitzen ditugu halako adibiderik zaharrenak –Kapanaga, Amilleta, Arzadun...– baina gipuzkeraz ere badira bakarren batzuk. Zegama eta Oikiako dotrinak dira beharbada kasurik nabarmenenak, Ubillosek ere adibide bakanen bat baduelarik: Altuna 1995.

(37) Egitura honi buruz ikus bereziki Lakarra 1983: 49-57.

tara iritsi ez delako, nahiz esku artean dugun dotrina 1745. urtea baino lehen idatzia delako. Larramendiren eraginik ez agertze hori alde batera utzita, bestalde, bada hitz multzo bat dotrina honetan barrena bizkaierazkotzat hartu ohi diren hitzek osatua baina –gehienak behintzat– gipuzkerazko tradizioan ezezik ekialderagoko hizkerezan ere ezagunak direnak: *itaundu* ‘galderu’ (13), *egunean eguneango* ‘egunean eguneko’ (16), *gomuta(tu)* ‘gogoratu’ (18), *bearric* ‘lanik’ (22), *ostean* ‘gainera’ (22), *domequetan* ‘igandeetan’ (24), *guichienaz* ‘gutxienez’ (24), *eroatea* ‘eramatea’ (25), *abadearen* ‘apai-zaren’ (27), *bateatu* ‘bataiatu’ (29), *ezpada* ‘baizik’ (34), *ardao* ‘ardo’ (39). Hauetaz landa badira beste zenbait hitz hemen aipatzea merezi dutenak, nahiz testuan bertan batzuek beren oharra daramaten:³⁸ *estudasun* ‘estutasun’ (3), *cerenzat* ‘zertako’ (3), *benzutu* ‘garaitu’ (4), *mirarizcoa* ‘miragarria’ (7), *cabugave* ‘infinitamente’ (7), *izanduna* ‘ahaltsua’ (7), *jaquinduna* ‘jakintsua’ (7), *naturalezas gainera* ‘sobrenaturalmente’ (10), *errazqui* ‘errazki’ (23), *gaizac* ‘akatsak’ (23), *juzgua* ‘juzkua’ (23), *catigu* ‘preso’ (25), *acenean* ‘azkenean’ (12), *eraicorizea* ‘eraikitzea’ (14), *escace* ‘eskari’ (15), *irurin* ‘irudi’ (18), *bacochac* ‘bakoitzak’ (19), *eguitea* ‘ohitzea’ (21), *eguituretan* ‘ekintzetan’ (23), *pelegrinoai* ‘erromesei’ (25), *irizian* ‘iritzian’ (26), *arquincen* ‘aurkitzen’ (29), *bequela* ‘bezala’ (31), *ordenceco* ‘ordenatzeko’ (32), *gaizai* ‘gaiztoei’ (38), *ostriaren* ‘hostiaren’ (39).

2. Testua

†

[01] *Doctrina Christianea*

*Aita Gaspar de Asteteren cartillea*¹ *dacarren bezela.*

P. Itaucen det: cerade christaua?² *R.* Bai, Jaungoicoaren gracias.

P. Christauaren³ izen ori nundic izan cenduan? *R.* Jesu Christo gure Jaunagandic.

P. Cer esan nai deu *christaua*?⁴ *R.* Christoren guizona.

P. Cer adicen dezu⁵ Christoren guizonagatic? *R.* Jesu Christoren fedea daucana, cein artu ceban bautismoan, eta⁶ dago aguinduric bere servicio santuraco.

P. Cein da christauaren señalear? *R.* Curuze santua.

P. Cergatic? *R.* Cergatic dan Christo gure Jaunaren irurina,⁷ nun atera guinduzen pecatuaren⁸ carcelatic.

(38) Hauetako zenbait —*bacochac*, *bequela*— sarreran ere aipatu dira lehenago.

(1) Jatorrizkoan *cartillea*. Honelako gehiago ere badira, zabarkeria bestela ere testuan aski nabarmena izanik —gaztelaniarekiko mendekotasuna, era guztietako hutsak...— harrigarriega ez dena: ergatiboko atzizkia falta duten kasuetarako, begira bitez 21. eta 23. oharrak.

(2) Azpitik <i> idatzi dela ematen du, gero <r> irakurtzen den lekuan.

(3) Azpitik <r> idatzi da gero bigarren <a> hori irakurtzen den lekuan. Ikus aurreragoko 8. eta 25. oharrak.

(4) *Ja-* idazten hasi da azpitik, gero zuzenduaz.

(5) Azpitik beste zerbait idatzi da, <u> beharbada, gero <z> irakurtzen den lekuan.

(6) Jatorrizkoan, gaztelaniazko juntagailua ageri da euskarazkoaren aurretik: *y eta*.

(7) Ikus testu honetan bertan hitz hau beste bi aldiz: *irurinic* (9), *irurin* (18). Azkueren hiztegiak dakarrenez, Mogelek ere amaierako sudurkaria duen aldaera —*irudin*— dakar. Añibarroren hiztegian ere berdin: *irudina* ‘apariencia, imagen’. Azkoitiko sermoian beste hau dugu, berriz: *iduritara* (51). Agirre Asteasuokoak izen gisa *irudi* edo *iduri* baditu ere aditzean honako hauek darabiltza (Agirre 1850b): *aen antzeco idurin dezaquezu* (373), *loya iduringo du onen aurrean cillarrac* (405), etab.

(8) Azpitik aurrena <r> idatzi da gero bigarren <a> irakurtzen den lekuan.

P. Cembat modutan eguiten edo usacen deu christauac curuce santua? [02] R. Modu bitan.

P. Cein dirade? R. Señacea eta santiguacea.

P. Cer gauza da señacea?⁹ R. Da eguita iru curuce escu escui<c>o as lo-diar<e>quin. Lenengoa becoquian, bigarrena aoan eta irugarrena bularretan iz egu<i>ten dala gure¹⁰ Jaungoicoarequin.

P. Ea nola? R. Curuce santuaren señaleagatic, gueure esaietatic libra gaizazu, gueure Jauna eta Jaungoicoa. Amen.

P. Cergatic señacen zera vecoquian? R. Jaungoicoac libra gaizan pensamentu gaisto gustietatic.

P. Cergatic aoan? R. Jaungoicoac libra gaizan iz gaisto gustietatic.

P. Cergatic bularretan? R. Jaungoicoac libra gaizan obra ta deseo gai<s>toetatic.¹¹

P. Cer da santiguacea? [03] R. Da eguita curuce bat escu escuico¹² as nagusi biaquin becoquitic bularretara eta sorbalda escuicotic ezquerrecora esaten dala Trinitadade Santissimoaren izena.

P. Ea nola? R. Aitearen eta¹³ Semearen eta Espiritu Santu Jaunaren izenean.

P. Noiz edo cein¹⁴ demporatan eguin bear dezu señale ori? R. Obraren bat edo gauzaren bat abiacen degun gustian edo arquicen gueradenean¹⁵ estudasun¹⁶ edo nesidade,¹⁷ tentacio edo peligruren batean; eta bearrena¹⁸ oetic jaiquicean, echetic irtecean, eleizan sarcean, jatera eta lotara goazenean.

P. Cerenzat¹⁹ aimbeste²⁰ vider? R. Cergatic edozein dempora eta lecutan gure esaiac usicen estiguen baquean.

P. Cer esai dirade oriec? R. Demonioa, mundua eta araguaia.

P. Eta curuceac²¹ badeue²² oen contra virtuteri? R. Bay.

(9) Jatorrizkoan *senacea*. Ikus 49. oharra.

(10) *Christo* idatzi da aurretik, gero ezabatua izan dena.

(11) Jatorrizkoan <s> ikusten ez bada ere, beste agerraldi guztietan *gaizto* gabe beti *gaisto* agertzen dela eta, hemen ere hala idazten dugu.

(12) Aurrerago *escubian* (11).

(13) Lerroaren goiko aldean gehitua izan da *eta*.

(14) Jatorrizkoan *edocein*. Azpitik <z> idatzi da aurrena gero <c> irakurtzen denaren azpian.

(15) Azpitik <n> ikusten da gero bigarren <a> hori den lekuan.

(16) Agirre Asteasukoarenak dira pareko beste hauek (Agirre 1850b): *gaztedasunean* (221), *espadasun* (252), *gozodasunarequin* (392), *osodasuna* (396)... hauekin batean bestelakoak ere badituen arren.

(17) Ezin esan hutsa denik, honelakoak gaurko euskaraz s / z bereizketa egiten den eremuan ere erabiltzen baitira. Beherago badira adibide gehiago honen parekoak, fonetika-fonologia atalean jada aipatu dugunez.

(18) Jatorrizkoan *bearena*. Dardarkari bikoitzaz, ikus lehen testu honetan bertan *bearric* (22), bigarren testuan birritan dugularik *bearra* (39, 40). Ikus beherago 39. oharra, non zuzenketa bera egiten den; parekoak dira, halaber, honako oharretako zuzenketak: 72, 107, 142.

(19) Gaztelaniazko testuaren arabera *cerenzat* 'zergatik' dugu hemen *—Por qué tantas veces?* (12)— baina beste agerraldietan hitz hau antzeko beste zentzu batekin datorkigu: 'zertako' (14, 18, 32, 35). Azkoitiko sermoian ere bada adibide bat: *Cerenzat dezu soñeco gaua dirudien hori?* (46). Cf. Larramendi 1729: 30 eta 34.

(20) Jatorrizkoan *ain beste*. Cf. *gueien bat* (36). Batera idazten dirugu biak eta herskariaren aurreko sudurkaria zuzenduaz, 27. oharreko *cembat* zuzendu den bezalaxe.

(21) Jatorrizkoan *curucea*, ergatiboko markarik gabe.

(22) Sujetuak singularrean behar duelarik, *baden* esperoko genuke.

[04] *P.* Nundic deu curuceac²³ virtuteori? *R.* Cergaitic curucean²⁴ benzutu izan zituan Christoc bere eriozarequin.

P. Curucea adoracen dezunean nola^{24a} esaten dezu? *R.* Adorazen zaitut neure Jesu Christo, cergatic zure curuzeagatic atera cenduan mundua pecatuaren²⁵ aspitic.

Doctrina Christianearen divisioa.

P. Icusi degu nola ceraden christaua izenagaitic eta christauaren señaleagatic, eta orain²⁶ ezan eguidazu: cembat²⁷ gauza dausca obligacio jaquiteco christau batec etortzen danean eduquicera uso²⁸ arrazoearena²⁹ edo onarequin eta gaizaren³⁰ esague-rara?³¹ *R.* Lau gauza.

P. Cein dirade? *R.* Jaquitea cer sinistuco deuan, cer escatuco deuan, cer eguingo deuan eta cer artuco deuan.

[05] *P.* Nola jaquingo deu cer sinistuco deuan? *R.* Jaquinaz Credo a edo fedeco articuloac.

P. Nola jaquingo deu cer escatuco deuan? *R.* Jaquinaz Paternosterra eta beste Elizaco oracioac.

P. Nola jaquingo deu cer eguingo deuan? *R.* Jaquinaz Jaungoicoaren legueco amar mandamentuac, bost Elizacoac eta amalau obra misericordiazcoac.

P. Nola jaquingo deu cer artuco deuan? *R.* Jaquinas Elizaco zaspi sacramentuac.

*Doctrinearen lenengo partea,
nun eracusten diran Credo a eta^{31a} fedeco articuluac.*

P. Esan eguidazu: ceinec essan zeuan Credo a? *R.* Apostoluac.

P. Certaco? *R.* Guri fedea jaquin eraguiteco.

P. Eta zuc certaco ezaten dezu? *R.* Confesaseco christauac daucagun fedeau.

[06] *P.* Cer da fedea? *R.* Sinisceca ecusten³² esteguna edo icusi ez³³ deguna.

P. Icusi cenduan zuc Jesu Christo jaiosen? *R.* Ez.

P. Icusi zenduan ilcen³⁴ eta zerura igozen? *R.* Ez.

(23) Jatorrizkoan *curucea*, berriro ere ergatiboa behar lukeen lekuan.

(24) Azpitik beste zerbait idatzi da, gero <a> irakurtzen dugun lekuan.

(24a) Hemengo <n> grafiaren azpitik beste zerbait idatzi zen aurrena, dirudienez.

(25) Azpitik <r> idatzi da gero bigarren <a> irakurtzen den lekuan.

(26) Jatorrizkoan *ora* irakurtzen delarik, itxuraz –ikus aurrerago *orain* (20)– hau da zuzenketarik egokiena, Peñafloidak dakarren bigarren aukera alde batera uzten dugula: BB *orain* (35) / BB *oran* (36), etab. Larramendik ere, dena den, bi aukerak dakartza (Larramendi 1729: 331). Azpeitiko gutuntan ere *orayn* (65, 67).

(27) Jatorrizkoan *cembat*.

(28) Azpitik beste zerbait dago idatzia, <r> izan daitekeena, hemen <s> irakurtzen den lekuan.

(29) Beste zerbait idatzi da, itxuraz, <z>ren azpitik.

(30) Beste zerbait idatzi da <z>ren azpitik.

(31) Beherago *ezagutua* (15). Peñafloidaren erabilera, dena dela, gogoan izatekoa da: GS *essagutzera* (22), GS *esagutzen* (31), GS *essagun* (32). Peñafloidak birritan dakar halaber BB *ezango* 'esango' (31).

(31a) Jatorrizkoan *eeta* dirudiena.

(32) Hemen baino ez dugu *ecusi*, beste guztietan *icusi* erabiltzen baita.

(33) Azpitik beste zerbait idatzi da, <s> izan daitekeena, <z> irakurtzen den lekuan.

(34) Jatorrizkoan *ilcen*. Beharbada *illcen* idatzi nahiko zuen baina <e> garbia.

P. Siniscen dezu? R. Bai, siniscen det.

P. Cergatic siniscen dezu? R. Cergatic Jaungoicoac ala daucan esanic edo errevelaturic eta Eliza Ama Santeac ala eracusten digun.

P. Cer gauza dirade christauac bezela dauscazuen eta siniscen dituzuenac?³⁵ R. Eliza Ama Santa Erromaneac edo Romacoa<c>³⁶ dauscan eta siniscen dituenac.³⁷

P. Cer da zuc eta Eliza Ama Santa Romaneac dauscazuen eta siniscen dezuena?³⁸ R. Lendavizico fedeco articuluac, Credoan esaten dan^{38a} becela.

P. Cer dirade fedeco articuluac?^{38b} R. Dirade fedeco misterioric bearren³⁹ diranac.

[07] P. Certaco dirade fedeco articuluac? R. Emateco⁴⁰ Jesu Christo gure redemptorearen noticia garvia.

P. Cein da Jesu Christo gure Jauna? R. Da gauza bat ain mirarizcoa cein ez esan ta es pensatu al lezaquean,⁴¹ Jaun bat cabugave⁴² poderosoa edo izanduna, jaquinduna, justua eta gauza gustien asiorea eta acabua.

P. Cein da Trinidad Santissima?⁴³ R. Da Jaungoicoa bera, Aita, Semea eta Espiritu Santua; iru persona distintoac eta Jaungoico eguiazco bat.

P. Aitea Jaungoicoa⁴⁴ bada? R. Bay.

P. Semea Jaungoicoa bada? R. Bai.

P. Espiritu Santua Jaungoicoa bada? R. Bay.

P. Beraz iru Jaungoico dira? R. Ez, ezpada Jaungoico eguiazco bat.

[08] P. Aita Semea bada? R. Ez.

P. Espiritu Santua Aita edo Semea bada? R. Ez.

(35) Asteteren jatorrizkoan bigarren pertsona singularrerako beti *vos* erabili zelarik, itzultzailea erratu egin da itzultzean eta bigarren pertsona plurala erabili du: *Qué cosas son las que tenéis y creéis como cristiano?* (16). Beherago ikus 171. oharra.

(36) Halaber hasierako dardarkariar *redimicearven* (9), *reverencia* (20), *revelatu* (28)... baina baita ere *errevelaturic* (6), *erreñua* (15), *erreguina* (18), *erremedio* (21), *erregucea* (25).

(37) Hala irakurri behar dela ematen du, nahiz hain garbia ez den, baina esperoko litzatekeena *dituanac* litzateke, berori baita testuan sujetu singularraz erabiltzen dena: *dituan* (14, 20, 20, 22). Cf. Azkoitiko sermoian lotura bokaltzat -e- duten adibide ugariez Lakarra 1985: 253.

(38) Aurreko galderan bezala *dituzuenac* espero zitekeen.

(38a) Beharbada *diran* zuzenagoa.

(38b) Itxuraz beste zerbait dago idatzia <r> irakurtzen denaren azpitik.

(39) Jatorrizkoan *bearen*.

(40) Azpitik aurrena <n> idatzi da gero <c> irakurtzen denaren lekuan.

(41) Ohar bedi ondorioa adierazteko egitura: *ain... cein*. Azken adizki horrek, bestalde *inork* edo antzeko sujetua eskatzen duela dirudi: *Es una cosa la más excelente y admirable que se puede decir ni pensar* (16-17). Bestela *lezaquean* 'litekeen' genuke, *le(g)ike* 'liteke' ezagunaren kidea baina **ezan* laguntzaileaz. Cf. Otxoa de Arinen *eguin leique* (159), Peñafloidaren BB *ingura leique* (15), etab. Bigarren adibideaz, Mendiguren 1987: 156.

(42) Hemen bakarrik dugu *gabe*, atzizki gisa gainera; besteetan *bage* da testuan barrena agertzen dena, salbuespenik gabe. Azkoitiko sermoian ere, bide batez, *bage* erabili zen eta salbuespen bakarra dago, atzizkia han ere: *damu ta naigabeac* (49). Dena dela, hemen ere nagusi dira *gaitzbaguedun* (50), *naibagueric* (52), *loisabagueaquin* (54), etab. Peñafloidak biak erabili zituen: GS *gabe* (13, 13, 35), BB *gabe* (48)... GS *bage* (13), GS *bagueric* (30), GS *naibagueac* (32), BB *bagueric* (8, 13), etab.

(43) Bestelako zerbaiten gaisetik <o>.

(44) *Jaungoicoa* irakurtzen da jatorrizkoan.

P. Cergatic? R. Cergatic personac diran distintoac, au da, bata bestea eztiranac personetan, Jaungoico⁴⁵ eguiazco bat bada ere.

P. Nola da Jaungoico guzis poderosoa edo izanduna?⁴⁶ R. Cergatic bere naiarequin bacarric eguiten deuan nai deuan gustia.

P. Nola da criadorea? R. Cergatic eguin zituan gauza gustiac ezereztic.⁴⁷

P. Nola da salvadorea? R. Cergatic ematen⁴⁸ digun gracia eta barcazen diauzcun becatuac.

P. Nola da Jaungoico glorificadorea edo gloriaren emailea? [09] R. Cergatic ematen deuan gloria bere gracian beti egoten danari.

P. Badeu Jaungoicoac guc bezela gorpuzaren irurinic? R. Jaungoicoa dan partez ez, cergatic dan espiritu purua; baña⁴⁹ guizona dan partez bai.

P. Iru personetatic cein eguin zan guizon? R. Bigarrena, cein dan Semea.

P. Aita eguin zan guizon? R. Ez.

P. Espiritu Santua eguin zan guizon? R. Ez.

P. Bada zein? R. Bacarric Semea, ceini guizon eguinic derizon Jesu Christo.

P. Bada orrela,⁵⁰ cein da Jesu Christo? R. Da Jaungoicoaren seme vizia, cein eguin zan guizon gu redimicearren eta emaitearren⁵¹ viziceco exemploa.

[10] P. *Jesusec* cer essan nai deu? R. Salvadorea.

P. Certatic salvatu cinducen edo libratu cinducen? R. Gure pecatuetatic eta deabruaren⁵² carcelatic.

P. Cer esan nai deu *Christoc*? R. Zala ungitua.

P. Certzaz zan ungitua?⁵³ R. Espiritu Santuaren⁵⁴ gracias eta doez.

P. Christo gure Jauna nola izan zan concebitua eta jai⁵⁵ Ama Virgineagandic?^{55a}
R. Obracen edo eguiten cebala Jaungoicoac naturalezas gainera eta milagros.^{55b}

P. Eta vere ama veti bizi izan zan⁵⁶ guero donzella?⁵⁷ R. Bai, beti secula.^{57a}

(45) Aurretik beste zerbaite hasi zen idazten *-ezp* irakurtzen dela dirudi— gero ezabatua izan zena.

(46) Beharbada *izandana* ere irakur zitekeen baina *izanduna* hobetsi behar dela ematen du, aurreko orrialdean ere hau agertu baita, ondoan *jaquinduna* ere agertzen dela. Arakistainek *izanduna* ez dakar, baina bai beste biok (Fita 1881): *jaquinduna* 'sabidor' (48), *icastuna* 'dócil y bien dispuesto para aprender' (50). Atzizki berarekin beste zenbait adibide ere ezagunak dira (Azkue 1923-1925: 152): *jostun*, *erostun*, etab.

(47) Ikus beherago, nahiz ezabatua izan zen, *ezcerezagatic* (21). Bigarren honetan, bide batez, <zc> grafia etimologikoa dela ematen du.

(48) Azpitik <g> dago idatzia gero <m> irakurtzen dugun lekuan.

(49) Jatorrizkoan *bana*.

(50) Jatorrizkoan *orrena* idatzia. Asteterenean *según eso* (19).

(51) Hasieran beste zerbaite dago idatzia, <n> beharbada, lehenengo <e> horren azpitik.

(52) Hasieran azpitik beste zerbaite idatzi da gero bigarren <a> hori den lekuan.

(53) Zuzena izan daitekeen arren, gaztelaniazko testuaren arabera *izan zan* espero zitekeen: *De qué fue unguido?*

(54) *Satuaren* jatorrizkoan.

(55) Laguntzailea lehenengo aditzak bakarrik daramala.

(55a) *Vingineagandic* jatorrizkoan.

(55b) Asteterenean *sobrenatural y milagrosamente* (19).

(56) Jatorrizkoan *gan*.

(57) Aurretik *virgina* idatzi da eta gero ezabatu.

(57a) Cf. *seculan beti* (19)... *seculaco gloria* (37), *seculaco visicea* (39), etab.

P. Cergatic nai izan ceuan il curuceco eriozan? R. Gu libracearren⁵⁸ eriozatic eta pecatutic.

P. Cer adicen dezu il ezquero Christo gure [11] Jauna jachi zan Infernuaz? R. Ez condenatuac ceuden lecura, espada limbora, nun ceuden lenago il ziraden justuac.^{58a}

P. Nola jachi zan? R. Animearequin⁵⁹ unituric divinidadeari.

P. Eta gorpuz nola guelditu zan? R. Unituric divinidadeari berarequin.

P. Nola berriz piztu zan irugarren egunean? R. Biurcen zala animea gorpuzera⁶⁰ gloriáz beteric ez gueiágo ilzeco.

P. Nola igo zeuan zeruetara? R. Beraren birtutearequin.

P. Cer da egotea eseriric aita guziz poderosoaren alde escubian? R. Eduquicea gloria berdina berarequin⁶¹ Jaungoicoa dan partez eta andiágo⁶² beste edozeñec baño guizona dan partez.

P. Noiz etorrico da illac⁶³ eta viziác juzgacera? [12] R. Juicioco egunean edo munduaren acenean.

P. Eta orduan berriz pistuco dira il gustiác? R. Bay, len cituen gorpuz ta animaquin.

P. Cer siniscen dezu esaten dezunean santuen comunioa? R. Christau fiel gustiác dauquela⁶⁴ parte beste christau fiel gustien obra onetan gorpuz baten junturac bezela, cein⁶⁵ dan Elicea.

P. Cein da Elizea? R. Da christau fiel gustien congregacio edo juntea, ceinen burua dan Aita Santua.

P. Cein da Aita Santua? R. Da Aita Santu Erromacoa, Christoren vicarioa lurean, ceini gauden gustiác obligaturic obedecizera.

P. Credoaz⁶⁶ eta articuluas gainera siniscen dezu beste gauzaric? R. Bai, Escritura Sagraduan dagoan [13] gustia eta Jaungoicoac bere Elizeari revelaturic dagoan gustia.

P. Cer gauza dira oriec? R. Ori estaguidazula niri itaundu,⁶⁷ cergatic naizan ignorantea edo estaquidana; dotoreac ditu Eliza Ama Santeac⁶⁸ ceinzuec jaquingo deuen eranzuten.

(58) Jatorrizkoan *libracearrrre*.

(58a) Adlatiboan *lecura... limbora*, galderarekin ondoegi ezkontzen ez direnak.

(59) Hasieran <a> idatzi da gero lehenengo <e> hori irakurtzen den lekuan.

(60) Azpitik <j> dago idatzia gero <g> irakurtzen den lekuan. Ikus 139. oharra. Bestalde, azkeneko <r> ez da garbiegia.

(61) Aurretik *no-* idazten hasi eta ezabatua. Asteteren dotrinarekiko erabateko mendekotasuna oraingoan ere, bestalde, itzulpenari dagokionez: *tener igual gloria con él* (20).

(62) Ohar bedi mugatuaren eta mugagabearen erabilera: *berdina* aurterago eta *andiágo* orain, bigarren hau hutsa ez bada behintzat.

(63) Azpitik <n> idatzi da <c> irakurtzen den lekuan. Agian, hasierako *illan* hutsa ez bada, besterik gabe, objetu zuzena genitiboan idazten hasi izanaren ondorena izan liteke. Dena dela, genitibo pluraleko atzikia *-en* da testuko beste adibide guztietan.

(64) Bigarren testuan, *dauquela* (37).

(65) Azpitik beste zerbait idatzi da, <n> edo <r> seguruenik, gero <i> irakurtzen denaren aspian.

(66) Hasieran beste zerbait idatzi da, <z> beharbada, <a> irakurtzen denaren azpitik.

(67) Lehen ere agertua delarik *-itauncen* (1)– Azkoitiko sermoian ere topatzen dugu monoptongatuta: *itantzen deu* (55), *eztezu cer itandu* (57). Otxoa de Arinek ere monoptongaziorik gabe zuen, gure testuan bezala: *itauncen dituanean* (138), *itaundu beguio* (168).

(68) *Santean* irakurtzen da jatorrizkoan. Inguruneak ezezik morfologiak ere zuzenketa bera eskatzen du, *Santan* baita hitz honekin espero daitekeen inesiboa, *-aa* > *-ea* erako disimilaziorik gabe.

M. Ondo esaten dezu dagotela dotoreay eta ez zuei emaita contu osoro⁶⁹ gure fede^{69a} santuco gauzacgaitic; zuei asco⁷⁰ zazu emaita articuluac⁷¹ nola esaten diran Credoan.

*Doctrina Christianeaven bigarren⁷² partea,
nun eracusten dan cer escatu bear degun eta^{72a} Eliza Ama Santeaven oracioac.*

P. Icusi degu nola daquizun cer sinistu bear dezun, cein dan lenena; icusi daigun bigarren⁷³ cer escatu bear dan. Esan ezazu: ceinec essan zeuan Paternosterra? [14]
R. Jesu Christoc bere aotic.

P. Cerenzat?⁷⁴ *R.* Eracusteco orazio eguiten edo escacen.

P. Cer gauza da escacea edo oracio eguitea? *R.* Da animea eraicorizea Jaungoicoagana eta mesedeac escacea.

P. Paternosterra esaten dezunean ceñequin iz eguiten dezu? *R.* Guere⁷⁵ Jauna eta Jaungoicoarequin.

P. Nun dago gure Jauna eta Jaungoicoa? *R.* Edozein lecutan baña especialidadearequin Ceruetan eta sacramentu⁷⁶ santu altarecoan.

P. Cein da⁷⁷ oracio gustietatic onena? *R.* Paternosterra.

P. Cergatic? *R.* Cergatic Christo gure Jaunac esan ceban bere aotic apostoluen escaces.

P. Eta cergatic gueiago? *R.* Cergatic dituan zaspí escace caridadean ondo ipiniric.

[15] *P.* Cein dirade? *R.* Lenengo, santificatu izan didila zure izena.

P. Cer escacen dezu escaceorretan? *R.* Jaungoicoaren izena izan didila ezagutua eta onrras bete mundu gustian.

P. Zein da bigarrena? *R.* Betor zure erreñua gugana.

P. Cer escacen dezu escace orretan? *R.* Bizi eta aguindu daguiala Jaungoicoac gure animetan emen munduan graciaz, eta guero eman deigula gloria.

P. Cein da irugarrena? *R.* Eguin bidi zure borondatea nola Ceruan ala lurrean.

P. Cer escacen dezu escaceorretan? *R.* Eguin daigula Jaungoicoaren borondatea⁷⁸ emen lurrean gaudenoc santuac Ceruan eguiten deuen bezela.

P. Cein da laugarrena? [16] *R.* Egun iguzu egunean eguneango oguia.

P. Cer escacen dezu escace orretan? *R.* Eman deigula bear degun sustentua gorpuzeraco, eta gracia espirituraco, eta sacramentuac animaraco.

(69) Azpitik beste zerbait idatzia da, <z> edo <r> izan litekeena, <s> irakurtzen den lekuan. Ikus aurrerago 70. eta 112. oharra.

(69a) Jatorrizkoan *fedeco*, itxuraz *-co* ezabatu den arren.

(70) Aurrena beste zerbait dago idatzia gero <s> irakurtzen denaren azpitik, seguruenik <z>.

(71) Azpitik <o> dago idatzia gero bigarren <u> hori irakurtzen dugun lekuan. Ikus 101. oharra.

(72) Jatorrizkoan *bigaren*.

(72a) Jatorrizkoan *ez da juntagailurik*.

(73) Bigarren <r> ez da batera garbia.

(74) Jatorrizkoan *cerenzan*.

(75) Hala dirudi, baina irakurketa ez da batera garbia; ingurune beretsuan cf. *gure* bi lerro behe-rago. Dena dela, ikus beste batzuen artean *guere buruac* (28).

(76) Jatorrizkoan *sacrametu*.

(77) *Cein dago sacra* idatzi zuen hasieran, gero azken hiru silabak ezabatu eta idazten segitu zuelarik.

(78) Beste zerbait dago idatzia, <d> beharbada, bigarren <o> horren azpitik.

P. Cein da bostgarrena? *R.* Barcatu eguizcuzu gure zorrac, guc guere zor gaituenai barcacen diaustegun becela.

P. Cer escacen dezu escace orretan? *R.* Barca deizcula Jaungoicoac gure pecatuac, guc barcacen⁷⁹ diaustegun bezela gaiz eguin diguenai.

P. Cein da seigarrena? *R.* Eztaiguzula⁸⁰ uci erorten tentacioan.

P. Cer escacen dezu escaceorretan? *R.* Estaigula uzi⁸¹ gure Jaunac eta Jaungoicoac erorten eta consenticen pensamentu⁸² gaistoetan eta tentacioetan.

[17] *P.* Cein da zaspigarrena? *R.* Libra gaizazu gaizetic.

P. Cer escacen dezu escaceorretan? *R.* Libra gaizala gueure Jaunac eta Jaungoicoac gorpuzeco eta animaco gaiz eta peligru gustietatic.

P. Cergatic esaten dezu lenago *Aita gurea Ceruetan zaudena*? *R.* Jasozece vioza Jaungoicoari eta escaceco humildadearequin eta confianza osoarequin.

P. Cer essan nai deu acenean esaten dezun iz arc cein dan *amen*? *R.* Ala izan didilla.

P. Cer oracio esaten diauzcazu andienzat Ama Virgina Santissimeari? *R.* Ave Maria edo Salvea.

P. Ceñec esan zeuan Ave Maria? *R.* Aingueru San Gabrieleac etorri zanean Ama Virginari salutacioa⁸³ eguitera.

[18] *P.* Ceñec esan zeuan Salvea? *R.* Eleiza⁸⁴ Ama Santeac, ceñec daucan arturic.

P. Cerenzat? *R.* Favoreac⁸⁵ escaceco aingueruen errequina^{85a} Maria Santissimeari.

P. Ave Maria edo Salvea esaten dezunean ceñequin iz eguiten dezu? *R.* Ama Virgina⁸⁶ Santissimearequin.

P. Cein da Ama Virgina Santissimea? *R.* Da señora bat virtutez betea eta⁸⁷ da Jaungoicoaren ama, eta dago Ceruan.

P. Eta altaran dagoana cein da? *R.* Da Ceruan dagoanaren imagina edo irurin bat.

P. Certaco dago an? *R.* Ura icusias gomuta gaitezen Ceruan⁸⁸ dagoanaren⁸⁹ eta arren imaginea dalaco eguin deguiogun reverencia.

(79) Jatorrizkoan *bascacen*.

(80) Azpitik, aurrena beste zerbait idatzi da, <o> izan daitekeena, <i> irakurtzen den lekuan. Bestalde, *nor-nori-nork* erako adizkia den arren *nor-nork* erakoek bezala -a- du erroan, beste adibide batzuetan bezala -*estaguidazula* (13), *estaigula* (16)- besteotan -e- agertzen den bitartean: *deigula* (15, 16), *deizcula* (16), *deguiogun* (18), *deigun* (31).

(81) Azpitik <c> idatzi da gero <z> irakurtzen den lekuan.

(82) Jatorrizkoan *pesamentu*.

(83) Jatorrizkoan *satutacioa*.

(84) Gorago ere agertu da lehen *eleizan* (3), baina gainerantzean testuan beti diptongorik gabeko aldaera erabiltzen da.

(85) Beste zerbait idatzi da aurrena, <u> izan daitekeena, <o> irakurtzen den lekuan.

(85a) Jatorrizkoan *errequina*.

(86) *Virgita*, jatorrizkoan irakurtzen denez.

(87) Aurrena *cein* idatzi zuen eta gero ezabatu.

(88) Hasieran <e>ren ondoren <u> idatzi zuen, gero berau ezabaturik ondoren <r> idatziaz jarraitu zuelarik.

(89) Itzultzailea erabat gaztelaniaren morroi agertzen dela: *para que por ella nos acordemos de la que está en el cielo*.

M. Ala eguin⁹⁰ bear dezu moduonetan bertan [19] beste santu gustien imaginaquin ere.

P. Eguingo diegu oracio santuai ere? R. Bai, gueure vitartecoai bezela.

P. Cer gauza dirade aingueruac? R. Dirade espiritu bienabenturadu bazuec daudenac Ceruan Jaungoicoa gozazen.

P. Gure Jaunac eta Jaungoicoac certaco eguin zituan? R. Bera secular beti alaba daguien.

P. Certaco gueiago? R. Bere ministroac^{90a} becela governa daguien Elizea eta gorde dicen guizonac.

P. Beraz orrela zuc ere badezu gorde zaizaquean ainguerua? R. Bai, badet, eta guizon bacoachac deu berea.

M. Bada eduqui eguiozu devocioa eta encomenda zaquizo egunean bein.

*Doctrina Christianearen irugarren partea,
nun eracusten dan cer eguin⁹¹ bear degun.*

[20] P. Icusi degu nola⁹² daquizun cer sinistuco dezun eta cer escatuco dezun. Ea orain nola daquizun cer eguin bear dezun christauac bezela: cein da Jaungoicoaren legueco lenego mandamentua? R. Jaungoicoa⁹³ amacea⁹⁴ gauza gustiaz gañean.

P. Ceñec⁹⁵ Jaungoicoa amacen deu? R. Bere mandamentu santuac gordecen⁹⁶ dituanac.

P. Cer da gauza gustias gañean amacea? R. Lenago nai izatea ilcea vera ofenditu baño.

P. Cer gueiagotara obligacen deu mandamentuonec? R. Bera bacarric adorazea gorpuzaren eta animearen reverencia andiarequin eta icharetea^{96a} beragan fede osoarequin.⁹⁷

P. Ceñec pecatu eguiten deu mandamentu onen contra?⁹⁸ R. Idolo eta jaungoico falsoetan sinistu eta adoracen dituanac.

P. Eta ceñec gueiago? R. Amesetan eta echizerietan edo Inquisisioco [21] gaucetan siniscen deuanac.

P. Cein da bigarrena? R. Ez juramenturic eguitea⁹⁹ Jaungoicoaren izen santuaren contra alperric.¹⁰⁰

(90) Jatorrizkoan *egui*.

(90a) Jatorrizkoan *ministrooc* dirudiena.

(91) Aurretik *artu* idatzi da, gero hori ezabatu eta lerroaren goiko aldean *eguin* zuzenduaz.

(92) Lehenago *orain* idatzi da, ezabatu eta idazten jarraitu delarik.

(93) *Jaungoico*, jatorrizkoan irakurtzen denez. Ikus honako oharrotan mugatzailea idatzi gabe utzi den beste adibideak: 94, 99, 122.

(94) Jatorrizkoan *amace*.

(95) Bukaerako *-ec* aski nahasia.

(96) Jatorrizkoan *gorden*.

(96a) Galderaren arabera *adorazera... icharetera* egokiago ziratekeen beharbada.

(97) Beste zerbait idatzi da aurrena, <r> izan daitekeena, <s> irakurtzen denaren azpitik. Gainera bigarren <o> horren azpitik beste zerbait da idatzia.

(98) Ikus orrialde honetan bertan goraxeago honen pareko adibidea: *Ceñec Jaungoicoa amacen deu?* Azkoitiko sermoian ere bada halako galdera bat baino gehiago: *Norc nizaz contu iduquico deu?* (53), etab.

(99) Jatorrizkoan *eguite*.

(100) Lehenago honako beste hau idatzi eta ezabatu da: *ezcerezagatic edo bearric eztala*.

P. Cer esan nai deu juram(en)tu¹⁰¹ eguiteac alperric? R. Eguia, jutzicia¹⁰² eta bear ezerala juramentu eguitea.

P. Becatu da juramentu eguitea alperric¹⁰³ criaturacgatic?¹⁰⁴ R. Bai, cergatic juramentu eguiten dan aetan criadoreari.¹⁰⁵

P. Cer erremedio da¹⁰⁶ ez juramenturic alperric¹⁰⁷ eguiteco? R. Eguitea¹⁰⁸ bacaric esatera bay edo ez, Christoc eracusten digun becela.

P. Cein da irugarrena? R. Gordezea jaiac.

P. Ceinec¹⁰⁹ gordezen¹¹⁰ ditu jaiac? R. Meza¹¹¹ osoa¹¹² enzuten deuanac eta nesidade [22] bague aetan bearric¹¹³ eguiten estebanac.

P. Cein da¹¹⁴ laugarrena? R. Aita eta ama¹¹⁵ onrracea.

P. Ceñec¹¹⁶ onrracen¹¹⁷ ditu aita eta ama? R. Obedecicen diguenac,¹¹⁸ eta nesidadean socorricen dituanac, eta bear dan reverencia ecarten diaguenac.

P. Ostein cein adicen dira aitazat? R. Andiangoac edadean, oficioan eta governuan.

P. Cein da bostgarrena? R. Ez ilcea.

P. Cer aguincen deu mandamentu onec? R. Ez gaicic eguitea iñori ez esanean, eta ez eguinean, eta ez deseoa ere.

P. Cein da¹¹⁹ seigarrena? R. Ez emacumerequin¹²⁰ parteric izatea.

P. Cer aguincen da mandamentuonetan?¹²¹ R. Izan gaitela garviac eta castoac [23] pensamentuetan, izetan eta eguituretan.

P. Cein da zaspigarrena? R. Ez oscea.

(101) Azpitik <o> idatzi da gero <u> irakurtzen denaren lekuan.

(102) Aurretik *bague* idatzi eta ezabatua dago, nahiz honelako zerbait behar litzatekeen: *egua eta jutzicia bague eta bear ezerala*.

(103) Aurrena beste zerbait idatzi da <r> izan daiteke— gero <l> irakurtzen denaren azpitik. Gainera bigarren <r> ez da garbigia.

(104) Beste zerbait dago idatzia lehenengo, <h> izan daitekeena, <r> irakurtzen denaren lekuan.

(105) Aurreko aditzak datibo honen markarik ez darama. Ikus gauza bera, adibidez, 9. orrialdeko lehenengo erantzunean.

(106) Hasieran *dago* idatzia eta gero azken bi letrak ezabatuak.

(107) Jatorrizkoan *alperic*.

(108) Astete *acostumbrarse* (30).

(109) Azpitik <n> idatzi da orain <c> irakurtzen denaren azpian.

(110) Jatorrizkoan *gordez*.

(111) Beste zerbait idatzi bide da, <s> izan daitekeena, <z> irakurtzen denaren azpian. Ikus, <s> grafia etimologikoarekin halaber: *pasquetan* (24), *messa* (31), *mesatacoac* (32).

(112) Azpitik <z> idatzia da gero <s> irakurtzen denaren azpitik.

(113) Peñafloredak esate baterako BB *beargairequin* (14) / BB *langairic* (14)... Aurrerago BB *bearrican* (18), BB *bearrac* (18), etab.

(114) Jatorrizkoan *de*. Ikus 119. oharra.

(115) Aurrena *aitari eta amari* idatzi zen, biak datiboaz gaztelaniazko ereduari jarraituaz, gero *-ri* biak ezabatu zirelarik.

(116) Jatorrizkoan *ceñez*.

(117) Bigarren <r> horren azpian aurrena <a> idatzi dela somatzen da.

(118) Bigarren testuan ere ikus adizki bera: *diuela* 'diela' (38). Adiera berekoa da halaber, hutsa ez bada, erantzun honetan bertan beherago den *diaguenac* 'dienak'.

(119) Jatorrizkoan *de*.

(120) Mugagabea.

(121) Jatorrizkoan *mandametuonetan*.

P. Cer aguincen da mandamentuonetan? R. Ez quencea, eduquicea eta nai izatea ezer bere javearen borondatearen contra.

P. Cein da zorzigarrena? R. Ez iñori eraicoricea¹²² falso testimonioric eta ez guezurric esatea.

P. Cer aguincen da mandamentuonetan? R. Ez errazqui inorenzat gauzac ezatea edo juzgacea,^{122a} eta ez esatea eta ez adicea¹²³ proximoaren gaizac.¹²⁴

P. Norc¹²⁵ ausicen deu mandamentuau? R. Arrazoe bague eguiten deuanac juzgua edo gaizac, eta esaten deuanac isilico¹²⁶ gaucea edo¹²⁷ guezurra esaten deuanac.¹²⁸

P. Cer eragozten da bederacigarren eta¹²⁹ amargarren mandamentuan?¹³⁰ R. Araguiaren eta azienden codicia edo naia.

[24] M. Esan izazu Eliza Ama Santearen mandamentuac. R. Eliza Ama Santearen mandamentuac dira bost. Lenena, domequetan eta Elizaco jaietan meza osoa enzutea. Bigarrena, confesacea¹³¹ guichienaz¹³² urtean bein, edo lenago eriozaco bildurric edo peligruric badeu. Irugarrena, pasquetan comulgacea. Laugarrena, Eliza Ama Santeac aguincen deuanen baru izatea.¹³³ Bostgarrena,^{133a} amarren¹³⁴ premiciac pagacea.

P. Certaco dira mandamentuoc? R. Divinoac obeto gordececo.

M. Esazus amalau obra misericordiazcoac. R. Obra misericordiazcoac dira amalau, zaspirac¹³⁵ ezpiritualac¹³⁶ eta beste zaspirac gorpucecoac.

(122) Jatorrizkoan *eraicorice*, gorago ere aditz bera agertu delarik: *eraicorizea* (14). Azkuek Gipuzkoa hegoaldean aurkitu zuen *irakori* 'eraiki, jaso', bizkaieraz zein gipuzkeraz. Aditz beraren aldaera dirudien *eraikori*, berriz, gipuzkeraz eta goi nafarreraz erabiltzen den hitz gisa ematen du, Arakistainek -gipuzkera aipatzen duela- dakarren zentzu berean (Fita 1881): *lurrac eraicori* 'rozar tierras' (60), *lurrac eraicoritzea* 'roza' (60), *lurrac eraicori* 'arromper' (70). Honek berak, hala ere, aditz bera gorago aipatutako adiera orokorrigo horrekin ere bazerabilen: *catua eraicori* 'amartillar la escopeta' (44).

(122a) Asteterena ikusirik, itzulpen bitxia benetan, gehienbat -*zat* atzizkiari dagokionez: *No juzgar ligeramente mal del prógimo, ni decir ni oír sus defectos* (31).

(123) Hasierako <a> horren azpian aurrena <e> idatzi dela somatzen da.

(124) Beste zerbait dago <c>ren azpitik, <n> beharbada.

(125) Hemen ezik beste guztietan *cein* (12), *ceinec* (13), *ceñequin* (14), etab.

(126) Beste zerbait ikusten da <s> horren azpian, beharbada <c>. Hasierako <i> ere ez da garbiegia.

(127) Dirudienez <d> horren gainean <t> gehitu da *eta* idatzi nahian edo, baina ez da ondorengo bokala aldaru.

(128) Asteteren arabera: *El que contra razón juzga, infama, descubre secreto o mente* (32). Ondorioz *eguiten... gaizac* gaztelaniazko *infama* genuke: 'akatsak egin' edo 'akatsak asmatu'. Cf. *gaizac* 'akatsak' bi lerro gorago eta 25. orrialdean

(129) Hasierako <e> horren azpian <m> irakurtzen da.

(130) Hemen *mandamentueta*n espero genezakeen.

(131) Beharbada aurrena *confesasea* idatzi du.

(132) Hasierako <g> birritan idatzia bata bestearen gainean. Gipuzkeraz oso hedatua zen *guichi* aldaera; testu honen inguru bereko adibideak bakarrik aipatzearren: Azpeitiko gutunetan *guichitan* (65), Azkoitiko sermoian *guichitzen* (51), GS *guichi* (34), etab.

(133) Jatorrizkoan *izataea*.

(133a) Beharbada *boztgarrena* ere irakur zitekeen.

(134) Jatorrizkoan *amarre*.

(135) Jatorrizkoan *zaspirac*, bigarren <r> horren azpitik aurrena beste letraren bat idatzi delarik. Bestalde, *zaspirac* hori itzultzailearen gaztelaniarekiko mendekotasunaren beste adibide garbi bat dugu: *las obras de misericordia son catorce, las siete espirituales y las otras siete corporales*. Ohar bedi, gainera, hemen bezala aurreraxeago ere *zaspic* gabe *zaspirac* idatzi izana.

(136) Bakarra da, gainerako agerraldi guztietan *espiritu(al)* erabiltzen den aldetik.

[25] Espiritualac dirade oec. Lenena, eracustea eztaquianari. Bigarrena, conseju ona emaita bear deuanari. Irugarrena, oquer esaten deuanari zuzen eracustea. Laugarrena, gaizqui eguiten diguenai¹³⁷ barceaa. Bostgarrena, triste dagoana consolacea. Seigarrena, paciencias eroatea¹³⁸ gure proximoen^{138a} flaquezac eta gaizac. Zaspigarrena, erregucea Jaungoicoari illaz eta viziaz.

Gorpuzecoac dira oec. Lenengoa, gasoac¹³⁹ visitacea. Bigarrena, gose danari jaten ematea. Irugarrena, egarri danari edaten ematea. Laugarrena, catigu dagoana ataracea. Bostgarrena, janzi¹⁴⁰ bague dagoana jastea. Seigarrena, pelegrianoi ostatu ematea. [26] Zaspigarrena, illac enterracea.

P. Cergati derizte misericordiac? R. Cergatic justicias zor estiran.

P. Noiz obligacen deue pecatu mortalaren azpian? R. Nesidadetan ceinzuec¹⁴¹ guizon discretoen irizian diraden andiac.

*Doctrinearen laugarren¹⁴² partea,
eracusten ditue sacramentuac cer artu bear degun.¹⁴³*

M. Ia icusi degu nola daquizun cer sinistuco dezun, cer escatuco dezun eta cer egingo dezun; icusi daigun bada nola daquizun cer artuco dezun, sein dan acenena.^{143a} Esan izazu Eliza^{143b} Ama Santearen sacramentuac. R. Eliza Ama Santuco sacramentuac dirade zasp: lenengo bostac¹⁴⁴ dira bear diranac, ala izanic edo borondatez,¹⁴⁵ ceinzuec [27] bague ezin salvatu liteque guizona baldin usicen baditu menosprecios. Beste biac dirade vorondatezcoac.

Lenena, bauptismoa. Bigarrena, confirmacioa. Irugarrena, penitencia. Laugarrena, comunioa. Bostgarrena,^{145a} estremuncioa.¹⁴⁶ Seigarrena, abadearen ordena. Zaspigarrena, matrimonioa.

P. Cer gauza dirade sacramentuac? R. Dirade campoco señale bazuec ceinzuec Christo gure Jaunac eracusi cituan emaiteco oengaitic¹⁴⁷ bere gracia eta virtuteac.

(137) Kasu honetan lehenago ere agertu den *digue* 'digite', 118. oharrean aipatzen zen adizkia ez bezala.

(138) Jatorrizkoan *erroatea*.

(138a) Lehenengo <o> hori ez da garbiegi ikusten.

(139) Jatorrizkoan *jasoac*, egileak berak zuzendutako pareko adibidea 60. oharrean dugularik. Egileak kontrako hutsa ere egin zuen behin -140. oharra- hori ere berak zuzendua.

(140) Egileak aurrena *ganzi* idatzi zuen eta gero *janzi* zuzendu.

(141) Bukaerako <c> horren azpian <n> idatzi da aurrena. Bide batez, *ceinzuetan* espero zitekeen.

(142) Jatorrizkoan *laugaren*.

(143) Asteterenean agertzen denarekin alderatuaz, itzulpen benetan arraroa: *Cuarta parte en que se declaran los sacramentos que se ban de recibir* (34). Itzultzaileak honelako zerbait ulertu zuela esan liteke: *Cuarta parte en que los sacramentos declaran que se ha de recibir*. Bestela, ondokoaren antzeko zerbait esperoko genuke: *Doctrinearen laugarren partea, eracusten dituen (dituana) sacramentuac cein artu bear ditugun*. Bere horretan uzten dugu izenburua.

(143a) Azkena, hots, azken partea (dotrinarena).

(143b) <I> azpitik hitzaren hasieran.

(144) Jatorrizkoan *bosta*.

(145) Asteteren arabera: *de hecho o de voluntad* (35).

(145a) Zikina <s> ondoritik.

(146) Beherago ere berdin: *estremuncioco* (32).

(147) Bigarren testuan *aegcatic* (38).

P. Cer gauza da gracia? R. Da izan divino bat ceinec eguiten deuan guizona Jaungoicoaren seme eta Ceruco eredero.

P. Cer birtute ematen ditue sacramentuac [28] graciarequin batera? R. Principalenac iru,¹⁴⁸ teologalac eta divinoac.

P. Cein dira? R. Fedea, esperancea eta caridadea.

P. Cer gauza da fedea? R. Siniscea icusi estegun gauzea cergatic Jaungoicoac ala revelatu deuan.

P. Cer gauza da esperancea? R. Icharetea gloria eta ondasun seculacoac Jaungoicoaren graciaren eta¹⁴⁹ gure obra onen bitartecoz.

P. Cer gauza da caridadea? R. Jaungoicoa amacea gauza gusties gaiñean eta proximoa guere buruac becela, aequin gatzozela guerequin¹⁵⁰ etortea naico guenduquean becela.¹⁵¹

P. Certaco eguin zan bauptismoco sacramentua? [29] R. Quenceco lenengo pecatua eta beste erozein arquincen¹⁵² dana¹⁵³ bateazen danagan.

P. Cer gauza^{153a} da lenengo pecatua? R. Araco¹⁵⁴ ceñequin gustioci jaiocen guer, gueure lenengo gurasoacganic datorcuna.

P. Certaco da confirmacioco sacramentu santua? R. Gogorceco gueiago fedean cein arcen degun bautismoan.

P. Certaco da penitenciaco sacramentu santua? R. Bateatu¹⁵⁵ ezquero¹⁵⁶ eguin ditugun pecatu gustiac barcaceco.

P. Cer pecatu dira oriec? R. Mortalac lenengo; baita¹⁵⁷ benialac ere.

P. Cer da pecatu mortala? R. Da esate^{157a} edo eguitea, pensaceo edo nai izatea cerbait¹⁵⁸ gure Jaungoico soberanoaren leguearen contra.

(148) Beste zerbait dago <r> letraren azpitik idatzia.

(149) Honen aurretik *medios* idatzi zuen eta gero ezabatu.

(150) Puntua bigarren <e> horren gainean. Hobeto ulertuko litzateke *aec guerequin* edo *aec gurequin*, euskarazko esaldia ulertzeko izenordaina beharrezkoa baita, gaztelaniaz ere agertu ez arren: *habiéndonos con ellos como quisieramos que se hubiesen con nosotros*.

(151) Hasieran *nai baguendu becela*, geroago zuzendua.

(152) Jatorrizkoan *arquinze*. Beterriko eta hegoaldeko goi nafarrerazko testuetan agertzen direnak omen dira partizipio honetan sudurkaria daramaten formak (OEH). Ikus gorago *arquicen* (3). Azkoitiko sermoian sudurkaririk gabeko adibideak baino ez ditugu: *arquitzen* (44), *arquituco* (51), etab. Peñafloordak ere berdin: GS *aurquitu* (11), GS *arquitze* (31)... BB *aurquitcean* (14), *aurquituco* (34), etab. Agirre Asteasukoak, ordea, sudurkaridun aldaera erabili zuen batzutan: *eriotzaco perillean arquitzen danean* (Agirre 1850a: 480), *Jaunaren aurrean arquitzen guerala* (Agirre 1850b: 308).

(153) Jatorrizkoan *dan*.

(153a) Bestelako zerbait idatzi da aurrena <g> horren azpitik.

(154) Beste modu honetan hasi zen galdera erantzuten: *Gustioci jaiocen gueradena*. Gero, hau ezabatu eta goiko erantzuna eman zuen.

(155) Goraxeago orrialde honetan bertan ere *bateazen*. Oikiako Dotrinan bertan ere parekoak ditugu: *bateoan* (18), *bateatcen* (40), etab.

(156) Jatorrizkoan *bateatuez quero*.

(157) Aurrena, baino lehen, beste zerbait idatzi da azpian, <e> behar bada.

(157a) Dagoenean uzten dugu nahiz *esatea* esperoko genukeen.

(158) Aurrena <g> idatzi da gero <c> irakurtzen denaren azpitik.

P. Cergatic derizo mortala? [30] R. Cergatic ilcen deuan¹⁵⁹ animea eguiten deuanean.^{159a}

P. Cembat parte ditu penitenciac pecatu¹⁶⁰ mortala quenceco? R. Iru.

P. Cein dira? R. Biozeco contricio edo damua, aoarequico¹⁶¹ confesioa edo esatea eta obtrearequico satisfacioa.

P. Pecatu¹⁶² mortal baten¹⁶³ bat erorten dan gustian¹⁶⁴ bear deu bere bereala confesatu barcaceco? R. Ondo lizaque, baña esta bear dan gaucea.

P. Bada cer eguingo deu? R. Eduqui dolorea edo damu andia pecatuarena es gueiago eguiteco eta¹⁶⁵ confesaceco propositoarequin Eliza Ama Santeac aguincen deuanean.

P. Cergatic¹⁶⁶ esaten da *pecatu beniala*? R. Cergatic erraz guizona erorten dan eta erraz barcacen zacon.

[31] P. Cembat gauzagatic barcacen da? R. Bederacigatic.

P. Cein dira? R. Lenena, messa ensuteagati. Bigarrena, comulgaceagatic.^{166a} Iru-garrena, confesio generala eguiteagatic. Laugarrena, obispoaren bendicioagatic. Bostgarrena,¹⁶⁷ ur bereincatuagatic.¹⁶⁸ Seigarrena, ogui bereincatuagatic.¹⁶⁹ Zazpigarrena, Paternosterra esateagatic. Zorzigarrena, sermoa¹⁷⁰ adiceagatic. Bederacigarrena, bularrac joceagatic escacen zacola Jaungoicoari barcacioa.

P. Certaco da comunioco sacramentu santua? R. Bear dan bequela artucearequin izan didin gure animen sustentua edo jatecoa eta gueitu deigin gracia.

P. Cer arcen dezue santissimo sacramentuan comulgacen ceranean?¹⁷¹ R. Christo

(159) Lehen begiratura *duan* irakurtzea zilegi dirudien arren, garbi dago <e> eta <u> –grafema honen lehen marra bertikala– bat eginda daudela eta *deuan* irakurri behar dela.

(159a) Asteterenean: *Porque mata el alma del que le hace* (37). Horregatik, euskaraz *pecatariaren animea* gisako zerbait espero zitekeen edo, bestela, azkeneko adizkia *deuanarena*.

(160) Jatorrizkoan *petu*.

(161) Alde batetik, <r> irakurtzen dugunaren azpian beste letra bat idatzia; beste aldetik, <n> idatzi da aurrena gero <c> denaren azpitik.

(162) Hasieran <t> idatzi da <c> horren azpitik.

(163) Cf. *gorago batean* (3).

(164) Hasieran *erorten danean* idatzi da, ondoren *danean* osorik ezabatuaz goiko aldean *gustian* gehituaz. Guk *dan* mantentzen dugu.

(165) Lehenengo <p> idatzi da gero <e> irakurtzen denaren azpitik.

(166) Aurrena itzultzaileak beste galdera hau idatzi zuen: *Cer da pecatu beniala*? Asteterenean ere hori da hemen agertzen den galdera (38), baina itzultzaileak alde batera utzi eta hurrengo galderari heldu zion, *da* ezabatu eta lerroaren goiko aldean *-gatic esaten da* gehituaz.

(166a) Dirudienez <l> dago <m>ren azpitik.

(167) Jatorrizkoan *bostgarre*.

(168) Beheraxeago errepikatua. Bokal arteko *d > r* aldaketa fonetikoarentzat ikus *gorago irurin* (9), *icharetea* (20), *erozein* (29).

(169) Beharbada hasieran *berencatuagatic* idatzi da eta gero <i> tartekatu.

(170) Jatorrizkoan *semoea*. Gorago ikus beste bi adibide hauek, hiatoari eusten diotenak: *arrazoearena* (4), *arrazoe* (23). Peñafloidak denetarik dakarkigu: GS *campaeac* (8), BB *campayac* (8), BB *trumoyac* (8).

(171) Pluraleko bigarren pertsona zaharra tartean ez badabil, itzulpen axolagabearen ondorena izan daiteke hau ere 1.4.4. puntuan esan bezala. Irazuztaren lehen edizioan ere bada horrelakoren bat 1739. urtean, arrazoi berberagatik: *Ave Maria... esaten dezuenean norequin itz eguiten dezu?* (26).

gure Jaun¹⁷² eguiazcoa eta vicia, Jaungoico [32] eta guizona, cein dagoan eguiaz santissimo sacramentuonetan.

P. Estremuncioco sacramentua cerenzat da? *R.* Iru gauzarenzat.¹⁷³

P. Cein dirade? *R.* Lenengoa, quenceco¹⁷⁴ lengo viziza gaistoco arrasto gustiac. Bigarrena, emateco indarra animeari deabruaren tentacioen contra. Irugarrena, osasuna emateco gorpuzari combeni bazaco.

P. Certaco¹⁷⁵ da ordenaco sacramentu¹⁷⁶ santua? *R.* Consagrazecco eta ordencecco¹⁷⁷ Elizaraco bear diran bezelaco ministroac, cein^{177a} diran sacerdoteac mesatacoac, Evangelioacoac eta beste gustiac.

P. Certaco da matrimonioco sacramentu santua? *R.* Esconcecco eta esconduai gracia emateco, ceñequin bici diran beren artean baquea¹⁷⁸ onean eta sorcen ditue semeac Ceruraco.

†

[33] *Pecatu mortalaren azpian cristau*¹⁷⁹ *gustiac jaquin eta sinistu*¹⁸⁰ *bear deuan*¹⁸¹ *doctrinea modu labur onetara biurturic, claru eta distincioarequin.*

Eta modu onetan bertan daude obligaturic eracustera vicario jaunac beren ardiai, gurasoac umeai, aita pontecoac beren besoetaco semeai eta nagusiac beren criadu eta familiari.

P. Guizona certaco izandu¹⁸² zan eguina? *R.* Jaungoicoa servicecco eta gosacecco.

P. Cein da Jaungoicoa? *R.* Da Jaun bat gustia daiqueana eta gustia eguin ceuana.

P. Jaungoicoac eguin baceiquean bera ez izatea? *R.* Ez, cergati dan izaite eterno eta bear bat.

P. Da Jaungoicoa persona bat bacarric? *R.* Ez, ezpada iru bata bestea eztiranac.

P. Cein dirade? *R.* Aita, Semea eta Espiritu Santua.

[34] *P.* Aita Jaungoicoa da? *R.* Bai.

P. Semea Jaungoicoa da? *R.* Bai.

(172) *Jauna*, hasieran, baina gero izenondoa gehitzean hasierako <e> aurreko hitzaren azken <a> horren gainean idatzi da.

(173) Jatorrizkoan *gauzarrenzat*. Gorago ikus 138. oharrean egin den zuzenketa.

(174) Jatorrizkoan *quencasco*. Cf. *quencea* (23), *quenceco* (29, 30). Hemen *kentzaeko* gisako zerbait irakurtzeko <ç> grafia suposatut beharko genuke, bakarra litzatekeelarik testu guztian; beraz, erratatzat jotzea zuzenagoa dirudi. Gainera, gorago ikus huts berdina: *izataea* (24).

(175) Itxura denez, <t> baino lehen beste zerbait idatzi da azpitik, <d> beharbada.

(176) Hasieran *sacramentua*, antza, hurrengo hitzaren hasierako <s> grafemak estali duelarik <a>.

(177) Oikiako Dotrinan bezala: *ordencecco* (52). Larramendiren hiztegian ere *ordendu* 'ordenar'.

(177a) Itxuraz <r> idatzia <i>ren azpitik.

(178) Agirre Asteasukoaren eta Arrueren testuetan bezala hemen ere -a itsatsia dugu beraz (OEH). Aldazabalek ere berdin darabil: *baqueatsua* (16). Bidenabar, -a itsatsia izen propioaren batekin ere badakar: *Jesusa jayo izquierdo* (17).

(179) Aurretik *edocein* idatzi zuen eta gero ezabatu.

(180) Geroago gehitua da *eta sinistu*, lerroaren goiko aldean.

(181) Beste zerbait dago idatzia <a> horren azpitik.

(182) Partizipio analogikoa, testu guztian bakarra berau: *izan zituan* (4), *izan zan* (10), etab.

P. Espiritu Santua Jaungoicoa da? *R.* Bay.

P. Aita, Semea eta Espiritu Santua dira iru Jaungoico? *R.* Ez, ezpada iru persona bata bestea estiranac¹⁸³ eta Jaungoico eguiazco bat.

P. Iru persona oenen¹⁸⁴ bat bada besteac baño andiago, edo zan¹⁸⁵ lenago, edo al baleique ezer gueiagio besteac baño? *R.* Ez, cergatic gustian diran berdina.

P. Iru personaetatic cein eguin zan guizon? *R.* Bigarrena, cein dan guizona.

P. Seme guizon eguinari nola derizo? *R.* Jesu Christo gure Jauna.

P. Cein da Jesu Christo gure Jauna? *R.* Jaungoico eta guizon eguiazcoa.

P. Nola¹⁸⁶ da Jaungoicoa? [35] *R.* Cergatic dan Trinitate Santissimoco bigarren personea eta Aita Eternoaren semea.

P. Nola da guizona? *R.* Cergatic dan Ama Virgina Santissimearen seme eguiazcoa.

P. Cristo guizona zan partez^{186a} izan¹⁸⁷ bazeuan aitaric ceinec sortu zeiquean¹⁸⁸ beste guizonac^{188a} bezela?¹⁸⁹ *R.* Ez.

P. Bada nola conzebitu zan? *R.* Milagros, Espiritu Santuaren obraz.

P. Ama Virgina Santissimea guelditu zan donceilla Jesu Christo gure Jauna eguin ezquero? *R.* Bai, eguin baño leen, eguitean eta eguin ezquero, beti doncella.

P. Christo cerenzat eguin zan guizon? *R.* Gu redimizearren eta ateracearren¹⁹⁰ pecatutic.

P. Nola redimitu eta atera guinducen pecatutic? *R.* Ilcen zala gugatic curucean.

[36] *P.* Jaungoicoa zan edo guizona zan partez il zan? *R.* Guizona zan partez, cergatic ezin¹⁹¹ il zeit<e>quean Jaungoicoa zan partez.

P. Ezan didazun ezquero cein dan Jaungoicoa, jaquin nai neuque nola servituco dedan. *R.* Eguiten dituzula virtutezco obra onac.

P. Cein birtuterequin servituco det gueiembat.^{191a} *R.* Irurequin, cein diran fedea, esperancea eta caridadea.

P. Cer da fedea? *R.* Jaungoicoac esaten deuana siniscea, cergatic berac dioan.

P. Nola jaquingo degu Jaungoicoac esaten debala? *R.* Cergatic eracusten digun Eliza Ama Santa Catholiqueac.

P. Cein da Eliza Ama Santa Catholiquea? *R.* Christau gustiac gorpuz bat eguinic, Aita [37] Santuaren obedienciaren azpian.

(183) Jatorrizkoan *estinarac*.

(184) Aurretik *oetatic* ikusten da idatzia eta ezabatua. Bazitekeen *aenen* irakurtzea ere baina inguru-neak *oenen* irakurtzera garamatza. Cf. *oetatic* beherago.

(185) Lehenago *izan* dago idatzia eta ezabatua.

(186) Jatorrizkoan *nolala*.

(186a) Azpitik *partes*.

(187) Jatorrizkoan *iza*.

(188) Hasieran *eguin ceiquea* irakurtzen da, aditza bukatu gabe utziaz ezabatu eta lerroaren goiko aldean *sortu zeiquean* idatzi delarik.

(188a) Jatorrizkoan *guiznac*.

(189) Jatorrizkoan *bezela*.

(190) Jatorrizkoan *atateracearren*.

(191) Aurrena <l> idatzi da gero <n> irakurtzen denaren azpitik.

(191a) Jatorrizkoan *gueien bat*.

P. Cer gauza sinistu bear ditugu? *R.* Credoac esaten deuan gustia eta Eliza Ama Santa Catholiqueac¹⁹² eracusten diguna.

P. Jaquin bear degu Credoac? *R.* Bai. Credoac: *Siniscen det &.*

P. Cer da santuen comunioa? *R.* Jaungoicoaren gracian dauden cristau gustiac dauqueela parte beste cristau fiel gustien obra onetan, gorpuz mistico baten junturac bezela, ceñen burua dan Christo.

P. Cer da araguiaren resurreccioa? *R.* Berriz piztuc¹⁹³ guerala gustioco Juicioco egunean lengo^{193a} gueure gorpuz¹⁹⁴ aetara beretara.

P. Certaco^{194a} rezuzitatu¹⁹⁵ edo verriz piztuc¹⁹⁵ guera? *R.* Gure gorpuzac ere eduqui daguien animac vecela seculaco gloria edo Infernua, eguin [38] ditugun obrac conforme.

P. Cer da seculaco visicea? *R.* Jaungoicoac emango diguela bere gracian ilcen diranai seculaco gloria eguin dituen obra onen alderaco.

P. Cer esan nai deu Christo etorrico dala ilac eta viciac juzgacera? *R.* Etorrico dala Juicioco egunean gustioco¹⁹⁶ juzgacera emaiteco¹⁹⁷ onai seculaco gloria eta gaizai¹⁹⁸ seculaco penea.

P. Cer esan nai deu becatuen barcacioac? *R.* Beren pecatuen^{198a} damu eguiazcoa-requin Jaungoicoagana viurcen diranai¹⁹⁹ barcatuco²⁰⁰ diaustela aren magestadean²⁰¹ pecatuac.

P. Nola barcacen diauzcu? *R.* Sacramentu santuen bitartecoz.

P. Cembat dirade sacramentu santuac? *R.* Zaspí. Aquí los sacramentos.

P. Cer efecto eguiten deu bautismoac?²⁰² *R.* Barcacen ditu pecatu gustiac eta aecgatic mereci ditugun²⁰³ penac.

P. Cer gueiago eguiten deu bautismoac? *R.* Emaiten digu lenengo gracia, ce-

(192) *Santea* idatzi zuen egileak hasieran, *Catholiqueac* gehitu zuenean zuzendu zuelarik azken letra ezabatuaz. *Sante*, zuzenketaren ondoren geratu dena, *Santa* zuzentzen dugu. *Catholiqueac*, bestalde, lerroaren goiko aldean gehitua dago: *Catholicac* idatzi da lehenik, beharbada, geroago zuzenduaz.

(193) Hasieran <s> idatzi da gero <z> irakurtzen dugunaren azpitik.

(193a) Bestelako zerbait idatzi zen aurrena <l>ren azpitik.

(194) Jatorrizkoan *gorpue aetara*. Añibarro *gorpu* darabilen lehena delarik eta testu honetan bertan beti *gorpuz* dugularik, zalantzak egon daitezke *gorpu* irakurtzeko.

(194a) <C> horren azpitik beste zerbait idatzi da aurrena.

(195) Beharbada hasieran <s> idatzi da ondoren lehen <z> hori irakurtzen den lekuan.

(196) Bukaeran irakurtzen denak gehiago dirudi <x>, beste ezer baino.

(197) Aurrena beste zerbait idatzi da, <t> beharbada, gero <m> irakurtzen denaren azpitik.

(198) Pertsonen aplikaturik, *gaiz* 'gaizto'. Irazuztaren dotrinaren 1739. urteko lehen edizioan ere berdin *-gaitzay* (8), *gaitzac* (68)–, hurrengo edizioetan *gaiztoai* eta *gaiztoac* berridatzi zirenak.

(198a) Hasieran ahaztu zaiolarik, *beren pecatuen* lerroaren goiko aldean gehitu du itzultzaileak.

(199) Jatorrizkoan *dina*. Cf. orrialde honetan bertan gorago *diranai*.

(200) Jatorrizkoan *barcatucu*.

(201) Hemen *magestadeac* normalagoa egiten zaigun arren, *en su magestad* edo *en su grandeza* gisako zerbaiten itzulpena izatea litekeena da.

(202) Gehiago dirudi *beuptismoac*, baina *bautismoac* irakurri beharko da, <a> grafemaren bukaerako beheranzko marra eta ondoko <u> letraren hasierako beheranzko marra bera direla.

(203) Lehenik *degun* idatzi da eta gero gaintetik idatziaz zuzendu.

ñec²⁰⁴ eguit <en> [39] gaituan Jaungoicoaren seme eta emaiten diauzcu birtuteac izan gaiten onac.

P. Salvatu baliteque bat baupismoa bague? R. Ez.

P. Cer efecto eguiten ditu confirmacioac? R. Gogorzen gaitu fedean eta gueicen digu asco gracia.

P. Cer da comunioco sacramentua? R. Sacramentu santu eucaristiciacoa edo altaracoa.²⁰⁵

P. Cein dago sacramentuonetan? R. Jesu Christo gure Jaunaren²⁰⁶ gorpuz eta²⁰⁷ odola.

P. Dago gustia ostriaren²⁰⁸ edozein puscatan? R. Bai, dan chiquienean ere.

P. Dago calizan edocein²⁰⁹ ardao tantan? R. Bai, modu artan bertan.

P. Ostria²¹⁰ consagrata da oguia? R. Ez, espada Christo gure Jaunaren gorpuza.

P. Ardao consagratu^{210a} ezquero gueldicen da ardao? R. Ez, espada Jesu Christo gure Jaunaren odola.

P. Cer da penitenciaco sacramentua? R. Gure pecatu gustiac confesacen dituguna.

P. Da gauza bearra pecatuac confesacea? R. Bai, Eliza Ama Santeac aguincen deuanean.

[40] P. Certaco da gauza bearra confesacea? R. Barcatu ditecen pecatuac sacramentuonen²¹¹ graciarequin.

P. Cer eguingo degu ondo confesaceco? R. Eduqui damu andia Jaungoicoa ofenditu <a>rena, eta proposito firmea es gueiago viurceco ofendicera, eta esan confesoreari pecatu mortal²¹² gustiac.

P. Eta cer gueiago eguin bear degu? R. Esaminatu ondo conziencia eta²¹³ ecarri burura azenengo²¹⁴ confesio²¹⁵ onetic arteraño²¹⁶ eguindaco pecatuac.

P. Baldin isilic usicen badeu pecatu²¹⁷ mortal bat losas edo gaizqui eguiten deuana daquiala, izango bada ona confesioura? R. Ez, ezpada pecatu eta sacrilegio andi bat.

(204) Lehenik beste zerbait idatzi da, <a> beharbada, <e> irakurtzen denaren azpian.

(205) Gorago ikus *sacramentu santu altarecoan* (14), *altaran dagoana* (18).

(206) Jatorrizkoan *Jaunare*.

(207) Beste zerbait idatzi da <t> baino lehen, azpitik, seguru asko <d>.

(208) Felipe Arrese Beitiaren lanetan agertzen dena (*DRAE*), seguru asko honakoa aldaera honen lehen agerraldia izango da. Gainera, lau lerro beherago errepikatu egiten da. Peñafloredarengan, baina, bestelakoa dugu: *GS ostia* (29).

(209) Beste zerbait idatzi da azpitik <c> baino lehen, <n> agian.

(210) Beste zerbait idatzi da <s> baino lehen, azpitik, ezagutzen gaitza dena.

(210a) Bestelako zerbait <t>ren azpitik.

(211) Jatorrizkoan *sacramentaonen* irakurtzen dela dirudi.

(212) Lerroaren goiko aldean gehitua da *mortal*.

(213) Zerbaiten gainetik <e>.

(214) Azpitik beste zerbait da idatzia.

(215) Lehenik *confesion* jarri da, azken letra horren gainean gero hurrengo hitzaren hasierako <o> idatziaz.

(216) Aurretik aditzik, izenik... gabe erabilia. Agirre Asteasukoak ere badakar honelako adibideren bat, adibidez (Agirre 1850b): *orduan egongo cera absolucioa artzeco sasoi onean, baña arteraño ez* (147). *OEHan* ere badira adibide gehiago (Mitzelena 1989a: 727). Bestalde, *-raño* denbora adieraz ez da beharbada ezagunegia, nahiz adibideak badiren: *GS urrengo urteraño* (36), etab.

(217) Lehenik *petu* idatzia eta gero gainetik zuzendua.

3. Aipamenak

- Agirre, J. B., 1850a, *Jesu-Cristoc bere Elizari utzi ciozcan zazpi sacramentuen gañean eracusaldia* (*Eracusaldia* I), Tolosa. Edizio faksimila, 1978, Donostia.
- , 1850b, *Jesu-Cristo eta Virgîna Chit Santaren misterioen eta beste cembait gaucean gañean eracusaldia* (*Eracusaldia* III), Tolosa. Edizio faksimila, 1978, Donostia.
- Aldazabal, P. J., *Ama Virgîna Santissima Yciarcuaren bederatzi urrena*, Tolosa.
- Altuna, P., 1985, «Aizpitarteren hiztegi argitaragabea Loiolan», *Symbolæ Ludovico Mixxelena* II, 1097-1110, Gasteiz.
- & Lakarra, J. A., 1990, *Manuel Larramendi: euskal testuak*, Donostia.
- Altuna, F. 1995, *Gipuzkera zaharreko testuak*. Argitaratzeko.
- Añibarro, P. A., 1963, *Voces bascongadas*, Bilbo.
- Astete, G., 1820, *Doctrina Cristiana*, Tolosa.
- Azkue, R. M., 1905, *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbo. Edizio faksimila, 1969, Bilbo.
- , 1923-1925, *Morfología Vasca*, Bilbo. Edizio faksimila, 1969, Bilbo.
- Fita, F., 1881, *Suplementos al Diccionario trilingüe del P. Larramendi*, Bartzelona.
- Irazuzta, J., 1739, *Doctrina Christiana*, Iruñea.
- , 1784, *Doctrina Christiana*, Tolosa.
- Kerejeta, M. J., 1991, «Notas sobre las poesías premiadas en Pamplona en 1609 y 1610», *Memoriae* I, 175-183, Donostia.
- Lakarra, J. A., 1983, «Oharrak zenbait arkaismoz», *ASJU* XVII, 43-68.
- , 1984, «*Berto bizkaitarrak* (1688)», *ASJU* XVIII:2, 89-184.
- , 1985, «Literatur gipuzkerarantz: Larramendiren Azkoitiko sermoia (1737)», *ASJU* XIX:1, 235-280.
- , 1986, «Bizkaiera zaharra euskalkien artean», *ASJU* XX:3, 639-681.
- , 1987, «Oikiako dotrina (1759)», *ASJU* XXI:2, 515-564.
- Larramendi, M., 1729, *El imposible vencido*, Salamanca. Edizio faksimila, 1988, Bilbo.
- , 1745, *Diccionario trilingüe*, Donostia. Edizio faksimila, 1984, Donostia.
- Mendiguren, X., 1987, «*El borracho burladoko* euskararen azterketa (1764)», *ASJU* XXI:1, 135-162.
- Mixxelena, L., 1977, *Fonética histórica vasca*², Donostia. Edizio faksimila, 1990, Donostia.
- , 1989, *Orotariko Euskal Hiztegia* II-III, Bilbo.
- Murugarren, L., 1984, «Una plática del Goyerri», *ASJU* XVIII:2, 185-197.
- Ondarra, F., 1984, «*Zegamako Doctrina Christiana* (1741)», *ASJU* XVIII:2, 3-62.
- Otxoa de Arin, J., 1713, *Doctrina Christianaren explicacioa*, Donostia.
- Pagola, R. M. & alii, 1993, *Bonaparte Ondareko eskuizkeribuak. Gipuzkera-5*, Bilbo.
- Peñaflorida (Munibe, X. M.), 1762, *Gavon sariac*, Azkoitia. Xabier Altzibarren edizio kritikoa (faksimilaz hornitua), 1991, Gasteiz.
- , 1764, *El borracho burlado*, Gasteiz. Xabier Altzibarren edizio kritikoa (faksimilaz hornitua), 1991, Gasteiz.
- Satrustegi, J. M., 1960, «Versos satíricos vascos del año 1619», *Príncipe de Viana* 78-79, 137-144.
- , 1979, «Tres cartas vascas del año 1622», *FLV* XI:31, 59-70.
- Sota, M. de la & alii, 1989, *Diccionario Retana de Autoridades del Euskera* VII, Bilbo.
- Vinson, J., 1888, «Un vieux texte basque du XVII^e siècle», *RLPhC* XXI, 57-74.
- Yrizar, P., 1981, «Sobre algunas formas verbales...», *ASJU* XV, 3-77.
- , 1991, *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano* I, Donostia.